

ՀԱՍՄԻԿ ԳՈՒԼԱԿՅԱՆ

ՆԱՐԵԿ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ.

ԱՌԵՂԾՎԱԾԱՅԻՆ ԱԿՆԹԱՐԹ

ԳՐԱԿԱՆ ԴԻՄԱՆԿԱՐ

ԷԴԻՑ ԴՐԻՆՏ
հրատարակչություն

ԵՐԵՎԱՆ – 2013

ՀՏԴ 891.981.0

ԳՄԴ 83.3Հ

Գ 950

Հրատարակվել է համակիր ընկերների հովանավորությամբ:

Գուլակյան Հասմիկ
Գ 950 Նարեկ Հովսեփյան. Առեղծվածային ակնթարթ (Գրական դիմանկար) / Գուլակյան Հասմիկ.- Եր., «Էդիթ Պրինտ», 2013, 80 էջ:

Գրքույկում ներկայացված են պատառիկներ Նարեկ Հովսեփյանի (1986–2004) մտքերից ու դատողություններից՝ որպես ախտահարված մեր նկարագրի և խեղված ինքնության բալասան: Հայրենիքում արժանապատվորեն ապրելու, օտարի ողորմածություններից չկառչելու, սեփական մշակույթն ու գիտությունը կարևորելու Նարեկ Հովսեփյան մտածողի հորդորներն առկախված են, իսկ երանելի արքայի՝ Տիգրան Մեծի դասերը յուրացնելու մեր պատրաստակամությունը, դժբախտաբար, դեռ շատ է տկար, ճիշտ կլինի ասել՝ անմատչելի (դատելով մեր այսօրվա կացությունից)...

ՀՏԴ 891.981.0

ԳՄԴ 83.3Հ

ISBN978-9939-52-778-9

© Հասմիկ Գուլակյան, 2013 թ.

© «Էդիթ Պրինտ» հրատարակչություն, 2013 թ.

*Սիրով նվիրում եմ
Նարեկ Հովսեփյանի ծննդյան 25 և
ՀՀ անկախության 20-ամյակներին՝
Նարեկի անունից մաղթելով մեր երկրին՝
իր քաղաքացիների համար արժանապատիվ
ու բարեկեցիկ կյանք ստեղծելու և
ապահովելու կամք ու կորով:*

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

ՀՐԱՇԱՄԱՆՈՒԿԸ

Անճահությունն սկսվում է հայրենիքի սիրուց:
Նարեկ Հովսեփյան

Կարգում ես Նարեկ Հովսեփյանի խորախորհուրդ մտքերը և մտածում, թե այդպիսի մի արտասովոր հայ էր նաև Պապ թագավորը, որն ընդամենը 17 տարեկանում քաղաքական այնպիսի խելացի ու ազգափրկիչ ծրագրեր սկսեց իրականացնել, որ սարսափեցրեց բյուզանդական արքունիքին և դավադրաբար նահատակվեց նրա ձեռքով:

Հազար ափսոս, որ Նարեկն այդքան վաղ է հեռացել կյանքից, և նրա աստվածային եզակի իմաստությունը չի ունեցել շարունակություն: Նրա մտքերը պատշաճում են մեծ կենսափորձ ունեցող հզոր գրողի, որն աշխարհ է տեսել, բազմազան շփումներ է ունեցել, կյանքի երկար ուղի է անցել, տիրապետել է տարբեր լեզուների: Դրանք մարգարեություններ են, որոնք միատիկական խորհուրդ ունեն. նրանց մեջ մարդկության դարավոր կենսափորձն է՝ շատ երիտասարդ, գրեթե մանկական ուղեղից ծնված:

Եվ այդ ամենը՝ ոչ մայրաքաղաքային միջավայրում, ոչ հատուկ հսկողություն ներքո: Ես սրտի անասելի ցավ եմ զգում մեր ազգի կորստի համար. ինչ պայծառ երևույթ ենք կորցրել՝ դեռ ձեռք չբերած, ինչ անփութություն ենք ցուցաբերել մեր այս դժվար օրերին Աստուծոց մեզ մատուցված պարգևին:

Նարեկը ծնվել է 1986-ին՝ Արցախյան շարժումից երկու տարի առաջ, մեզ հետ կրել է ազատագրական պայքարի բոլոր դժվարություններն ու տառապանքները և, ինչպես Անտոնյանը Սենտ Էլզյուպերիի Փոքրիկ իշխանի նման հայտնրվել էր դժվար պահին՝ թողնելով իր արտասովոր երևույթ-իմաստություն մոլորակը, այնպես էլ ձուլվել է հավերժին:

Եթե փորձենք գիտականորեն դասակարգել Նարեկի գրական ժառանգությունը, որն ավելի քան փիլիսոփայական ուղղվածություն ունի, ապա պետք է փաստենք, որ նա քննել է միկրոկոսմի ու մակրոկոսմի փոխկապերի խնդիրները և այդ կապի մեջ մարդու համար թողել է լուսավոր այն հույսը, որն առկա է նաև Նարեկացու «Մատյանում»:

Նարեկ Հովսեփյանը մեզ է ավանդել իր մաքսիմները, որոնք պատգամներ են՝ ուղղված իր ազգին, թողել է իր եզրահանգումները մանկավարժության, դպրոցի, գիտության, երաժշտության, գրականության, հոգեբանության, հավատի և, ամենակարևորը, հայրենասիրության վերաբերյալ:

Աշխարհի մասին Նարեկի գիտելիքների հիմնական աղբյուրը եղել են բազում-բազում գրքերը, որոնք նրա ամենօրյա սնունդն էին: Որքան ճիշտ է նա բնութագրում գերիրապաշտ Սալվադոր Դալիի արվեստը. «Մի մեղադրեք սյուրռեալիստ նկարիչ Սալվադոր Դալիին: Նրա հանցանքն ընդամենը իրերի խորքը տեսնելու անմեղ ցանկությունն էր»: Որքան կուզեի, որ քեզ նման բացառիկ հրաշամանուկը եղած լիներ Բարսեղյունում, տեսներ Սալվադոր Դալիի գործերի հսկա հավաքածուն, տեսներ Անտոնիո Գաուդիի «Սագրադա Ֆամիլիան», որը պիտի խոսեր աստվածային հոգուդ հետ: Սակայն, առանց դրանք տեսնելու, դու, թվում է, գիտես դրանց մասին, դու, թվում է, եղել ես Ամստերդամում, հիացել Վան Գոգի նկարների թանգարանով ու ներկայացրել այդ նկարչի արվեստի գնահատման քո հրաշալի բանաձևը. «Ով չի տեսել Վան Գոգի հիասքանչ հուշակավոր «Արևածաղիկները», նա չի հասկացել, որ նկարչի հոգին արևի ծարավ է, լույսի կարոտ...»:

Նարեկը տեսնում է կյանքի երևույթներն առավել բարձրից, քան մարդկային գլուխն է: Անշուշտ կարդացել է Գրիգոր Նարեկացու «Մատյան ողբերգություն» երկը և խորապես հասկացել այդ գլուխգործոցի վերժամանակյա ու համամարդկային խորհուրդը, լսել Նարեկացու՝ հանուն մարդու մաքրագործման ու աստվածանալու արձակած այն սաստող ճիչը, որի ձայնը լսվում է դարերի խորքից. «Հայ գրակա-

նության մեջ Նարեկացու հայտնությունն օրինաչափություն էր, թե՞ պատահականություն:

Չմեկնաբանենք:

Կարևորն այն է, որ աշխարհին և մարդկությանն արժանապատվորեն ներկայանալու հնարավորություն ունենք՝ ի դեմս հրաշագործ «Մատյան ողբերգության»:

«Աշխարհի կոմպոզիտորներ» հանրագիտարանում, որը կարգացել էմ Տորոնտոյում, կան Կոմիտասի և Արամ Խաչատրյանի անունները՝ համապատասխան հոգվածներով, որոնք գրել են առաջնակարգ մասնագետներ: Նարեկի՝ այդ կոմպոզիտորներին տված գնահատականները կպատշաճեին ամենահեղինակավոր հանրագիտարանի սեղմ բնութագրմանը. «Կոմիտաս երգահանի հոգևոր ժառանգությունը հայ ոգու ամենանուրբ ծալքն է՝ համեմված ժողովրդական ստեղծագործ իմաստությամբ:

Խաչատրյանն այդ նույն ոգու կամքի մեկնաբանն է. իր երաժշտական հրաշակերտ, հզոր կառույցներին շաղախել է կորով և առնականություն...»:

Շատ շուտ է հասկացել Նարեկ Հովսեփյանը դպրոցի և ուսուցչի դերը մարդու և ազգի կյանքում. «Դպրոցն ուժի աղբյուր է», – ահա նրա բանաձևը, որը միշտ արդիական է լինելու: Մտավոր ու հոգեկան տվյալներով շատ բարձր լինելով իր ուսուցիչներից՝ բնականաբար խոցվել է վերջիններիս փոքրոգության պատճառով, և ծնվել է հետևյալ դիտարկումը.

«Ասացիր՝ իբր ուսուցիչ ես դու, քեզ հավատարիմ աշակերտ եղա:

Ասացիր՝ իբր բազում է հոգսդ, ես որդիաբար քեզ նեցուկ եղա՝ մնալով խոնարհ:

Իսկ երբ իմ մասին քեզ հարցում արին, թե ո՞վ եմ կամ ի՞նչ,

Զեռքդ չզողաց՝ ինձ ընդամենը չորս «ընծայեցիր» մեծահոգաբար:

Ուսուցի՛չ, ասա՛, անունդ ի՞նչ էր»:

Պետությունը Նարեկի համար սևեռնամիտ գաղափար է: Նա էլ անտիկ ժամանակներից եկող իմաստունների նման հա-

մոզված է. «Պետուլթյունը կարիք ունի պետական մտածողությամբ այրերի»:

Հայրենիքն ու պետուլթյունը նրա մտածումների հիմնական առանցքն են: Նա հիանալի գիտե՞ Հայաստանի անցած պատմական ուղին, իր՝ թագավորի կատարելատիպը Տիգրան Մեծն է, ինչպես Մովսես Խորենացու համար՝ Տիգրան Երվանդյանը, և ինքն էլ մեր հանճարեղ Պատմահոր նման ուզում է ներկա Հայաստանի պետական այրերի մեջ արթնացնել Տիգրան Մեծի ոգին. նա գիտակցում է, որ իր Հայրենիքը շատ դարեր առաջ վայելել է աշխարհակալ լինելու փառքի հաճույքը: Նարեկ հրաշամանուկին անհանգստացնում է ներկայիս անկախացած Հայաստանի պետականության ճակատագիրը. վերջինիս հզորացմանը նպաստելու մտահոգությունը նրան ուղեկցում է ամեն պահի. «Պետական այն այրերը, որոնք անձնական շահը գերադասում են պետականից, առնվազն ջուր են լցնում թշնամու ջրաղացին...»:

Մեծն Հովհաննես Թումանյանը պահանջում էր, որ հայ գրողը հառաչի իր ժողովրդի մեծ Հառաչանքը: Նարեկը՝ այդքան մանկահասակը, փորձում է ելքեր գտնել իր ժողովրդին խոսքով օգնելու, այնպիսի պատգամ տալու, որը նրան կտանի դեպի լույսն ու բարեկեցությունը:

Թվում է, թե նրա եզակի գրական երախայրիքը՝ «Նոյյան աղավնու վերադարձը» վիպակը, հայ ժողովրդին դարավոր կորուստներից ու օրհասներից վերջապես փրկելու ծրագիր է: Ինչպես աշխարհակործան ջրհեղեղի ավարտն ավետել է նոյյան աղավնին, այնպես էլ Նարեկ Առաջին արքայի ծրագիրը մշտապես ու հավետ անխոցելի է դարձնելու Հայաստանը:

Վիպակում խառնված են ժամանակները, Հայաստանի անցյալն ու ներկան խիստ շողկապված են, որովհետև 14-ամյա Նարեկ արքան գիտե իր երկրի անցյալը, կարգավորում է ներկան, կանխատեսում ապագան:

Վիպակում առկա են Մովսես Խորենացու գլուխգործոցի, Եղիշեի ոսկետառ մատյանի, «Սասնա ծռեր» հերոսական էպոսի ոգին ու պատգամները: Հայերի մշտական առաջնորդներն են Տիգրան Մեծը, Վարդան Մամիկոնյանը, Սասունցի Դավիթը, Անդրանիկ զորավարը, ցեղակրոն Նժդեհը:

Հայաստանը հզորացնել կկարողանան մարտունակ բանակն ու առաջնակարգ դպրոցը. «Դպրոցաշինությանն ու ուսուցմանը հատկացվելիք գումարը պետք է մոտ լինի ռազմական ծախսերին»:

Հեղինակը շատ է կարևորում ուսուցչի դերը պետութայան հզորացման գործում, իսկ ուսուցչի առաջ դնում է խիստ անհրաժեշտ պահանջ՝ խոր գիտելիքներ և նվիրում դպրոցին ու աշակերտին: Այդ պայմաններին չհամապատասխանող ուսուցիչը որակագրկվում է ու հեռացվում դպրոցից: Ազգի հաջողությունների գրավականներից մեկն էլ ազգային միասնությունն է, որի առհավատչյան այն սրբազան ուխտն է, որ արքան կնքում է ժողովրդի ու նախարարների հետ՝ երգվելով Աստվածաշնչի, Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմություն» և Գրիգոր Նարեկացու «Մատյան ողբերգություն» վրա:

Ուշագրավ է, որ այս երեք գրքերն ազգի պահպանման երեք նախահիմքերն են: Այո՛, ամեն ազգ պետք է իր կյանքը կարգավորի ըստ աստվածաշնչյան տասը պատվիրանների: Հայ ազգը մշտապես ուղենիշ պետք է ունենա Պատմահոր մատյանը և հիշի իր քաջասիրտ առաջնորդներին՝ Հայկին, Արամին ու Տիգրանին, որոնք երբեք չխոնարհվեցին թշնամու առաջ և մնացին աննկուն, իսկ Նարեկացու «Մատյանն» ամեն հայի պետք է պահպանի չարի որոգայթներից ու մեղսագործ դառնալու վտանգից:

Հետաքրքիր կանոնակարգ է մշակում Նարեկ Առաջինն իր պետության խորհրդարանի՝ Ազգընտիր գազաթափողովի համար, որտեղ երեսփոխանների 60 %-ը մեծահարուստներ են, որոնք զրկվում են պատգամավորական աշխատավարձից, բայց փոխարենը վայելում են ժողովրդի սերն ու հարգանքը, 30 %-ը նշանավոր գիտնականներ են, որոնց դերը վճռական է օրենքներ մշակելիս և ընդունելիս, իսկ 10 %-ին, որոնք ժողովրդի հարգանքը վայելող անվանի պետական ու մշակութի գործիչներ են, նշանակում է կառավարությունը: Ինչ-որ առումով Նարեկ Առաջինի գլխավորած պետությունը հիշեցնում է Տոմագո Կամպանելոյի «Արևի երկիրը» ուտոպիան, որի համար վերջինիս ցից հանեցին:

Նարեկ հրաշամանուկն իր ազգակիցներին ապրելու, արարելու խրախույս է հղում հետևյալ պատգամով.

– Մի՞թե մեզ հետ չեն մեծն Տիգրանի, քաջն Վարդանի, անկասելի Անդրանիկի և բազում այլ քաջերի լուսեղեն ոգիները: Դադարել ենք հայ լինելո՞ւց, թե՞ մոռացել ենք արիական մեր ծագումն ու փառապանծ Մասիսների խորհուրդը: Ըմպենք Կաթնաղբյուրի կենսատու ուժի ակունքներից՝ գորովագուլթ ու կորովի Դավթի նման:

Հետաքրքիր է, որ Նարեկը վիպակում մեծ դեր է հատկացնում հայ կնոջը՝ պահանջելով, որ նա անդամակցի իշխանությունն ու մասնակցի երկրի կառավարմանը: Ուշագրավ է, որ երկրի թագավորն ու թագուհին պետք է լինեն իրենց արժանապատվությունն ընդգծող հագուստներով, սակայն հեռու մնան ավելորդ պերճանքից:

Նարեկ Առաջինը, իր պետություն բարօրության խնդրում մեծ տեղ տալով դպրոցին ու գիտությունը, չի մոռանում արվեստը: Այդ առումով մեծ դեր է հատկացնում հեռուստատեսությունը. այն պետք է ծառայի ազգի շահերին և ոչ թե գլուբալացմանը, չպետք է տարվել օտար ու վնասակար մշակույթներով: Հեռուստատեսությունը պետք է զարգացնի ճիշտ լեզվամտածողություն: Նարեկ Առաջինը հայոց բանակի համար մայրենի լեզուն կարևորում է այնպես, ինչպես գերազանց զինվածությունն ու խիզախությունը. «Մեր բանակի ամենահզոր դաշնակիցը հայոց լեզուն է»:

Եվ ամենակարևորը, որ պատգամում է Նարեկ Առաջին արքան, այն է, որ հայ ժողովուրդն իր ներկայի ու ապագայի ցանկալի վիճակի համար հույսը պետք է դնի միայն ու միայն իր վրա ու երբեք մոլորացիկի նման ձեռքը չմեկնի օտարից օգնություն հայցելու համար:

Նարեկ Առաջինը սրբորեն հիշում է «Սասնա Մռեր» հերոսական էպոսի խաղաղասիրական ոգին և մերժում է պատերազմը ոչ միայն իր ազգի, այլև ողջ աշխարհի համար. «Ովքեր խոնարհվում են պատերազմի Չարին, նրանք դեմ են բանականությանը», – ասում է նա:

Նարեկի համար «Մարդկային բանականությունը ստեղծված ամենահանճարեղ գյուտերից մեկը գիրքն է...»:

Սիրելի Նարեհ, չգիտեմ՝ դու եղե՞լ ես արդյոք Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանում, սակայն քո մտքի թռիչքը հասել է նաև այնտեղ, վայելել մեր մագաղաթյա մատյանների առինքնող հրաշագեղությունը և քո գրչի տակ դարձել համակող ձոն. «Հայոց ոսկեղենիկ գրաբարը մարմնացյալ երաժշտություն է, որը հնչել է առ Աստված մեր անձեռակերտ տաճարների լուսեղեն կամարների ներքո՝ որպես լինելության աղոթք և աներկբա հույս:

Այսօրվա մեր գոյությունս պարտական ենք խնկաբույր գրաբարին...»:

Նարեկը եղել է նաև մաթեմատիկոս և տիեզերքի գաղտնագրումը տեսնում է հենց թվերի մեջ: Նա սիրում էր կյանքը, սակայն նրա երկրային կյանքը եղավ ակնթարթ:

Նարեկի «Առաքելություն իմաստության տաճար» գիրքը լույս է տեսել 2005-ին, շատ կուզեի, որ այն հմտորեն թարգմանվեր ռուսերեն, անգլերեն և այլ լեզուներով՝ աշխարհին ներկայացնելու համար հայ հրաշամանուկի եզակիությունը:

Աելիտա Դոլուխանյան
Բան. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ
25. 11. 2013

ԻՄԱՍՏԵՆՈՒԹՅԱՆ ՏԱՃԱՐԻ ԴԵՍՊԱՆԸ

*Ավա՛ղ, իմ սկիզբս իմ վախճանս եղալ...
Պետրոս Դուրյան*

Յուրաքանչյուր երկնային ճամփորդ ամեն օր ավելի է հեռանում մեզնից՝ մշտապես մնալով որպես բարի խորհուրդ և հիշողություն. ուրեմն մտապահենք, որ լուցկու հատիկների պես մենք էլ, մի ակնթարթ բոցավառվելով, անցնելու ենք հավերժական տիեզերքի հիշողության ծալքերով՝ որպես երկրային ճամփորդներ՝ դառնալով նրա անբաժանելի մասնիկը:

Նարեկ Հովսեփյան

Կան թեմաներ, որոնց մասին առաջինը ես եմ խոսել ԶԼՄ-ներով՝ մեծ պատասխանատվությամբ և համարձակությամբ:

Այս անգամ օգտվել եմ յուրայինների «ծառայությունից»: Նարեկ Հովսեփյանի և նրա «Առաքելություն իմաստնության տաճար» (2005) ժողովածուի մասին պատահաբար իմացել եմ մի բարեկամից, որը նույնքան պատահաբար «Հրապարակ» թերթի 2011 թվականի հունիսի 9-ի համարում կարգացել է երիտասարդ լրագրող Գազիկ Աղբալյանի «Այս է վարքս, և վկայողը դու ես» հոդվածը: Իմ հաջորդ քայլը, բնականաբար, հոդվածագրին փնտրելն ու Նարեկ Հովսեփյանի մասին տեղեկություններ հավաքելն էր: Եվ քանի որ այլևս անկարող էի հեռանալ Նարեկից, որոշեցի շարունակել թեման՝ ներկայացնելու համար մի մտածողի, «մեծ կենսափորձով» փիլիսոփայի, որն ապրել է բնդամենը 17 տարի... Նրա մտահորիզոնն ինձ շփոթի է մատնել՝ բառիս բուն իմաստով:

Նարեկ Սաչայի Հովսեփյանը (9. 06. 1986–7. 04. 2004) ծնվել է Իջևանի շրջանի Սևքար գյուղում (այժմ՝ ՀՀ Տավուշի մարզում): Մեծացել, հասակ է առել ինչպես բոլոր երեխաները.

խաղացել է ու չարածճիուլթյուններ արել, սիրել է հայրենի հողն ու բնությունը, ծառ ու ծաղիկ, կենդանիներ, ամեն ինչից շատ գիրքը՝ դեռ մանկուց: Հեռուստացույցով չի տարվել, իսկ համակարգիչը նրա համար մնացել է չիրագործված երազանք: Ավարտել է գյուղի դպրոցը: Մեծ աշխարհի հետ չի շփվել: Կամեցող ու անչափ ընկերասեր է եղել, մարդամոտ, պատրաստակամ, անկաշառ, անկողմնակալ ու պատվախնդիր, ավանդապաշտ, ավագների նկատմամբ՝ լեռնցուն վայել պատկառանքով: Իր ապրած տարիների ընթացքում հասցրել է Երևանը մեկ անգամ տեսնել... 2003-ին ընդունվել է ԵՊՀ Իջևանի մասնաճյուղի բնական գիտությունների ֆակուլտետը... Չի ավարտել նաև 2004 թվականի ապրիլի 7-ին իր վարած՝ Մայրության և գեղեցկուլթյան տոնին նվիրված ցերեկույթը... Գուցե ավարտել է, չգիտեմ... Ծնորհավորել է բոլոր աղջիկներին, պարել նրանց հետ, հետո գինի ցողել նրանց վրա՝ ժպտալով շշնջալով. «Այս է արյունն իմ»: Ապա նստել է ու գրել իր վերջին՝ «Անասհամուլթյունը տիեզերքի անցանքս դաշտն է...» արձակ բանաստեղծությունը... Հետո կանգնել է ու արտասանել այն... Իսկ հետո՞... Կրկին նստել է աթոռին, գլուխը քնքշորեն խոնարհել կողքին նստած գեղեցկուհու ուսին և... և... Այդ պահից ի վեր նա հավիտենուլթյան գրկում է... Նախօրեին հոր հետ վերջին գրույցի ժամանակ Նարեկի՝ «Հայրիկ, ուզում եմ, որ մահին չհավատաս» արտահայտուլթյունը նրա առեղծվածային գոյուլթյան երկրային վերջերգի սկիզբն էր... Այդ պահից Նա արդեն անմահուլթյան ճանապարհին էր...

2011-ին Նարեկ Հովսեփյանին հաղորդաշար եմ նվիրել («Վէմ» ռադիոկայան, FM 101,6), նրա անունը հաճախ եմ տալիս եթերից, մեջբերում եմ նրա մտքերից: Բայց սա ամենեւին էլ չի նշանակում, թե ինքս ինձ համար ամբողջուլթյամբ բացահայտել եմ Նարեկի առեղծվածը՝ նրա ասելիքի բոլոր շերտերը, խորքերը, նրան պաշարած անհանգստուլթյունները, ներսից հոգին կեղեքող ու մաշող մտքերը... Մտալլկում էր դա, թե ճակատագրի (բարձրյալի) չար կատակ, դժվարանում եմ ասել, բայց դաժան իրողուլթյուն է, որ նրա սիրտը կանգ է առել 18-ը դեռ չբոլորած՝ մտքի թուխքի պահին: Գուցե թե սա այսօր արդեն անէական թվա, սակայն,

ըստ իս, կարևոր է նրա մտքի տրամաբանական ընթացքին հետևելու համար, որպեսզի հնարավոր լինի ընկալել նրա մտածումների պատճառահետևանքային կապը:

Նարեկն ունեցել է հետաքրքրությունների անընդգրկելի շրջանակ: Իր ստեղծած (հայտնի չէ՝ որ տարիքում) նշանների համակարգով (դեռևս վերծանված չէ) աշխատություն է գրել մետաղների կարծրությունը մեծացնելու վերաբերյալ: Մի ուսումնասիրություն էլ (անտիպ) նվիրել է ներքին այրման շարժիչների օգտակար գործողության գործակիցը բարձրացնելու խնդրին: Հեղինակ է արձակ բանաստեղծությունների, մաքսիմների, «Նոյյան աղավնու վերադարձը» վիպակի:

Նարեկ Հովսեփյանի մտքի մագնիսը բազմաբևեռ է:

Ցավոք, Նարեկն իր գրառումներում ոչ մի տարեթիվ չի նշել, և, բացի սակավաթիվ «մատնող» մտքերից, հնարավոր չէ պարզապես կռահել, թե որ տարիքում է դրանք գրել, ինչ տրամադրությունք կամ ինչ ազդակներ են նրան մղել հենց այդ և ոչ այլ կերպ արտահայտվելու: Գուցե թե դա էլ այնքան կարևոր չէ, որովհետև հանկարծակի՝ ասուպի պես հեռացել է երկրային կյանքից՝ իր իրո՛ք առեղծվածային էություն և առաքելություն մասին մեզ առաջադրելով բազում «ինչու»-ներ...

Անկախ այն բանից, թե ինչ է գրել Նարեկը, ամեն անգամ նրա սողերը կարգալիս մտածում եմ, որ նա իր փոքրիկ ափի մեջ է առել այս հսկա ու մեղսաշատ Երկիրը, գուցե թե և ողջ Տիեզերքը, որտեղ այնքա՛ն մենակ էր նա ու չհասկացված, այնքա՛ն գուլալ ու բյուրեղյա, և այնպիսի՝ հոգսեր էր բարձել իր մատղաշ ուսերին, որոնց ծանրությունը հոգեպես տաժանելի է, ֆիզիկապես՝ անտանելի, իսկ դիմակայություն գիներ...

Նարեկ Հովսեփյանի գերզգայուն բարոմետրն արձանագրել է ամեն ինչ, անգամ՝ հոգևոր ոլորտի ելևէջումներ ու վայրիվերումներ, հույզեր ու թրթիռներ, որոնք գիտակցելու համար մահկանացուներս տասնամյակների ճանապարհ ենք անցնում՝ հաճախ այդպես էլ հասու չլինելով դրանց գոյությունը կամ էությունը:

Գրքուկիում ներկայացրել եմ վաղամեռիկ հեղինակի մտքերից ու դատողություններից՝ որպես ախտահարված մեր

մշակույթի և ինքնուրույն հզորացման բալասան: Հայրենիքում արժանապատվորեն ապրելու, օտարի ողորմածութունից չկառուցելու, սեփական մշակույթն ու գիտությունը կարեւորելու՝ Նարեկ Հովսեփյան մտածողի հորդորներն առկախված են, իսկ երանելի արքայի՝ Տիգրան Մեծի դասերը յուրացնելու մեր պատրաստակամութունը, դժբախտաբար, դեռ շատ է տկար, ճիշտ կլինի ասել՝ անիրականանալի (դատելով մեր այսօրվա կացութունից)...

Նարեկի մասին խոսելիս միշտ շեշտում եմ, որ նրա բազմաթիվ մտքեր ու գաղափարներ մեզ՝ ավագներին, ծանոթ են, բայց ուշագրավն այն է, թե ինչպես է դրանք զգացել, հասկացել ու սահմանել Նա. դարմանալիորեն հասուն դատողութուններով է մեկնաբանում ու վերլուծում ամեն ինչ՝ մեծ մասամբ լուծման ուղիներ առաջարկելով: Եթե Նարեկը բանաստեղծ լիներ, նրա պատկերավոր մտքերի ցուրձակումները գուցե թե այսպես չզարմացնեին կամ այսքան չհուզեին ինձ. դա կհամարեի տաղանդավոր պատանու զգացումների ու զգացողութունների ժայթքում: Բայց Նա պատանեկությանը դեռ վերջնականապես հրաժեշտ չտված մտածող է, փրկսփա՝ բառիս դասական իմաստով:

Սա՛ է ինձ համար ամենաարժեքավորը:

Գուցե շատերն իմ գնահատականը համարեն սուբյեկտիվ, չափազանցված: Քավ լիցի: Ես խոսում եմ մեր հանրությանն անծանոթ հրաշամանուկի մասին, որի փոքրածավալ գրավոր ժառանգութունն արժևորել են Սիլվա Կապուտիկյանը և ուրիշներ. կարծիքներ են գրել հետմահու հրատարակված նրա «Առաքելութուն իմաստնության տաճար» ժողովածուի մասին: Ողջունելի է մեր մտավորականների վերաբերմունքն այս տակավին անհայտ մտածողի նկատմամբ: Ողջունելի է, սակայն ո՛չ բավարար: Նարեկ Հովսեփյանն ազգային հարստութուն է, որին հարկավոր է արժանավունս ներկայացնել ոչ միայն հայ ընթերցողին...

Հասմիկ Գուլակյան

ՆԱ ԿԴԱՌՆԱՐ ՄՏՔԻ ՏԻՐԱԿԱԼ, ԵԹԵ...

Այս է վարքս և վկայողը դու ես, մա՛րդ, պատս ամուր է և հաստատուն, ինչպես վարքս, և կյանքիս այն մասը, որ տրվել է ինձ ի վերուստ, և կյանքս լույս է, ինչպես շաղախը, որ ոգեղեն է, ու շնորհը գրքերի մեջ է, որ թողնում եմ քեզ:

Նարեկ Հովսեփյան

Նարեկ Հովսեփյանն ապրեց մի ժամանակաշրջանում, երբ նորանկախ մեր Հանրապետությունում, մեղմ ասած, կրթությունն ու գիտությունն այնքան էլ հարգի չէին (նրա հասակակիցների մեջ այսօր որոշակի թվով ոչ գրաճանաչ երիտասարդներ կան), իսկ ուսուցիչն իր բարձունքում չէր կամ հավատարիմ չէր իր կոչմանը՝ բառիս և՛ փրկիսօփայական, և՛ ամենասովորական իմաստով: Նարեկը հանրակրթական դպրոցի դուռը բացեց այն ժամանակ, երբ ՍՍՀՄ-ը նոր էր փլուզվել, և մենք հայտնվել էինք կործանված կայսրություն փլատակներում: Հին դպրոցը քանդվել էր, նորը դեռ չկար (այսօր էլ պարզ չէ՝ ե՞րբ է լինելու, և լինելո՞ւ է արդյոք գիտակրթամշակութային նման քաղաքականության շարունակման դեպքում): Կրթության ոլորտը հանձնվել էր բախտախնդիրներին... «Նոր փրկիչներն» սկսեցին մինչև հիմքերը կործանել «հին աշխարհը» իրենց նոր «դասագրքերով», ինչպես բազմիցս անվանել ենք դրանք՝ գիրք-տետրակներով: Կոչումով ուսուցիչներն իրո՞ք չվարել էին՝ կանգնելով փաստի առաջ. հրապարակում համբակներն էին՝ դասատուներն ու վարժապետները՝ մանկավարժությունից մղոններով հեռու արարածներ: Եվ սրա՛նք էին հանրակրթության ոլորտում եղանակ ստեղծողները:

Նարեկը դպրոցում իր առաջին քայլերն ա՛յս մթնոլորտում կատարեց: Դժվար էր ասել, թե այս ամենը ե՛րբ սկսեց զբաղեցնել նրա մատաղ միտքը, ե՛րբ սկսեց խորհրդածել կատարվածի շուրջը և ե՛րբ առաջին գրառումներն արեց դպրոցի

և ուսուցչի, կրթության ու գիտության մասին, բայց այն, ինչ գրեց, ոչ միայն լավ հասկացել էր ու մարսել, այլև, ցավոք, ցմրուր ճաշակել...

Նախ հասկացավ, որ «Դպրոցն ուժի աղբյուր է», իսկ ուսուցիչն առաքելություն ունի այս աշխարհում:

«Տիգրան Մեծն ավելի մեծ կլիներ Ալեքսանդր Մակեդոնացուց, եթե նրա ուսուցիչը լիներ Արիստոտելը:

Գիտությամբ շաղախված քաջությունը հաղթանակների երաշխիքն է»:

«Մի՞թե ուսուցիչ կարող է համարվել նա, ով ազնվորեն կատարում է իր վրա դրված պարտականությունները, և ոչ թե նա, ով սրբորեն կատարում է իր պարտքը աշակերտի հանդեպ»:

Ուսուցչի առաքելությունը գիտակցած պատանու հարցն ամենևին էլ հոետորական չէ: Այսինքն՝ Նարեկն արդեն հասկացել էր, որ դպրոց մտնող որևէ մեկը, որ վերցնում է դասամատյանն ու մտնում այս կամ այն դասարանը, իրավունք չունի ուսուցիչ կոչվելու, եթե չի գիտակցում իր առաքելությունը, այսինքն՝ ուսուցչին վստահվում է մարդու, սերնդի, ազգի, հայրենիքի ճակատագիրը: Եվ Նարեկը, 2011 թվականին ՀՀ դպրոցների տնօրենների պաշտոնների համար հայտարարված մրցույթից շատ առաջ, առաջադրում է այս անչափ կարևոր խնդրի լուծման իր տարբերակը. «Յուրաքանչյուր ուսումնական տարին սկսելուց առաջ, քննություն հանձնելուց և կարգ ստանալուց հետո միայն ուսուցչին թույլատրել աշխատել դպրոցում»: Հուսանք, որ կգա նաև ժամանակ, որ, Նարեկի ասածի պես, ուսուցիչներն էլ կհանձնեն այդ քրննությունը: Այլ հարց, թե այս անգամ ովքե՛ր կլինեն քննողները...

Ինչ պատկերացում է ունեցել առհասարակ Նարեկը հանրակրթական դպրոցի մասին՝ որպես պետության ռազմավարական կարևորագույն հենակետի, հուշում են նրա մաքսիմները. «Դպրոցը մեր ամրոցն է ու սահմանը, փող տնտեսել՝ թույլ ամրոց ունենալու համար և չպաշտպանված զինվոր ու ժողովուրդ, նշանակում է գիտակցաբար ընտրել դավաճանության ուղին»: Կամ՝ «Եթե դպրոցները դարձնենք ուղեղ-

ների ամայացման ու անապատացման գոտիներ, ապա կտանենք երկիրն ամայազուրկ տարածքներ, ուր օտարին առանց ջանադրուժյան կհաջողվի հպատակության մտրակը բանեցնել՝ տաղանդավոր ու արիական հայ ազգը վերածելով բանող անասունների»:

«Գիտությամբ զինված նորագույն զինտեխնիկայի ստեղծումը կապանք է թշնամու ցանկություններին»:

«Մի ճգնեք գիտելիքից մեծամտորեն հրաժարվողին տալ ձեր իմացության ողջ պաշարը:

Հավանաբար, ինքն ավելի լավ գիտե իր արժեքը»:

«Տգեստ զրուցակից ունենալու դեպքում մեր կյանքը նմանվում է խավարի, իսկ խելացի զրուցակցի դեպքում՝ երանելի լուսաբացի...»:

«Եվ երբ Տերը քաոսից ձևում էր աշխարհը, մի՞թե չարարեց ցերեկներ, քանզի տեսավ, որ լույսն ավելի գեղեցիկ է ու ցանկալի:

Հետևենք աստվածաշնչյան խորհրդին, նվիրվենք լույսին և ավետենք լույս...»:

«Ուսուցանելով մեր ապագա մասնագետներին և ինքներս ձեռքի տակ ունենալով ռազմագիտական նորագույն նվաճումներ՝ կդասվենք ոչ թե փառասեր ազգերի, այլ պատվարժանների շարքին»:

Նարեկը համոզված գրում է, որ «Մարդկային բանակա-նությամբ ստեղծված ամենահանճարեղ գյուտերից մեկը գիրքն է...»: «Նոր» ժամանակներում, սակայն, գիրքը մի տեսակ հարգի չէ. քիչ են կարդում: Բայց «Մի՞թե գիրքը նման է զորակայանում պատսպարված գեներալի, այլ ոչ թե հասարակ զինվորի, որը պատրաստ է դիմակայելու ու ճակատելու թշնամուն՝ ցանկացած պայմաններում»:

Նարեկն ուզում է՝ «Ապավինենք մանկավարժական ճըշմարիտ գիտելիքներին»: Բայց այստեղ էլ ամեն ինչ շատ հըստակ չէ: Միջնակարգը հայրենի Սևքար գյուղի դպրոցում ավարտած պատանին փրկիսոփայական հասկացությունների սահմաններում տարանջատել է ուսուցիչ-մանկավարժ-դասատու-վարժապետ արտահայտությունները: Ահա նրա մաքսիմ-ներից մեկը, որը գրել է, հավանաբար, ծրոգ դասարանում.

«Ասացիր՝ իբր ուսուցիչ ես դու, քեզ հավատարիմ աշակերտ եղա:

Ասացիր՝ իբր բազում է հոգսդ, ես որդիբարար քեզ նեցուկ եղա՝ մնալով խոնարհ:

Իսկ երբ իմ մասին հարցում արին, թե ո՞վ եմ կամ ի՞նչ,

Ձեռքդ չդողաց՝ ինձ ընդամենը չորս «ընծայեցիր» մեծահոգաբար:

Ուսուցիչ, ասա՛, անունդ ի՞նչ էր»:

Իհարկե, վարժապետ էր նրա անունը, սիրելի Նարեկ, մերօրյա տեր Թողիկ, որ փորձում էր իր ողորմելի գոյությունն ապահովել այդ դպրոցում: Շեքսպիրի բառերով ասած՝ «մարդը կարող է ժպտալ և սրիկա լինել»: Դու դասարանում ուղղել էիր նրա սխալները, իսկ նա քեզ չէր ներելու՝ հանուն ոչ մի բանի...

«Հավատա՛, խոնարհվի՛ր և երկրպագի՛ր ուսուցիչներիդ, որովհետև նրանք օծված են ի վերուստ...»,- գրում է Նարեկը և շարունակում:

Հարգի՛ր և սիրի՛ր մանկավարժներիդ, որովհետև նրանք ուղենիչ են կյանքիդ ճանապարհին:

Անաղարտ ու մաքուր պահիր հուշը դասատուներիդ մասին, որովհետև նրանք են քո օրվա խորհուրդը՝ իրենց կարողության չափ:

Եվ եթե կարող ես, իրո՛ք ներիր վարժապետներիդ՝ հանդիպած պահին...

Աստծու ընձեռած բարևը տուր նրանց և անցիր անհիշաչար...»:

Ասածիդ պես այդպես անհիշաչար ու ներողամտորեն դու անցար հատկապես քո մաթեմատիկայի վարժապետի կողքով, բայց նա այնպիսի վիրավորանք էր հասցրել քո գերզգայուն հոգուն, որ Ֆիզիկապես ի վիճակի չեղար հաղթահարելու այն. ինչպե՞ս կարողացավ այդ փոքրոգի արարքը քեզ այդպես ընկճել: Կենսափորձդ պակաս էր, արժանապատվությունդ՝ գերադրական աստիճանի, շրջապատդ՝ գրեթե անհաղորդակից քո աշխարհին ու ապրումներին, չարն ու նախանձողները՝ անհամար: Իսկ ժամանակները՝ պրոֆեսիոնալ տգիտություն: Մեր հանրապետության երկրորդ նախագահը խոստովանում

էր, որ ինքը գիրք չի կարդում, հանրակրթական դպրոցում սկսվել էր բացահայտ գործարք՝ առևտուր, իսկ եթե իրերն անվանենք իրենց անուններով՝ բազար՝ գնահատականի, վկայականի... Անպարկեշտությունն օրինական նորմ էր դարձել և է դպրոցում. հաճախ դասարան են մտնում մարդիկ, որոնք դրա իրավունքը չունեն...

«Հարմար տեղավորվեք և համբերատար եղեք մինչև ուշաթափություն, եթե պատրաստվում եք լսել այն ուսուցչին, որը կարծեցյալ գիտուն է...». այսպես մտածողն իրավունք ունե՞ր պարտվելու չարին...

Չարերը կենսունակ են և մարտնչող. անմիջապես գրտնում են իրենց դաշնակիցներին ու բռնցքվում: Այդ մասին էլ են գրել, բայց ամեն ինչ՝ իր տեղում:

Նարեկն աշխարհ էր եկել այն գիտակցությամբ, որ. «Համաշխարհային մշակույթի գանձարանի տիտանակուռ ու ոսկեձույլ դռները մշտապես բաց են ազնվագույն այն մարդկանց համար, որոնց սովորելու ձգտումը նվիրական տենչանք է, իսկ լուսի աղունքից ըմպելը՝ արժանի պարգև...»: Ցավոք, այդ դռները շատ շուտ փակվեցին նրա առաջ:

Նարեկը հավասարապես սիրում էր թե՛ հումանիտար, թե՛ բնական գիտությունները: Հայոց լեզուն պաշտում էր: «Ազգի բնորոշումն առանց լեզվի նման է անհասցե նամակի», – գրում է՝ ասես պատասխանելով ՀՀ-ում օտարալեզու դպրոցների բացման ջատագովներին և «Լեզվի մասին ՀՀ օրենում փոփոխություններ կատարելու մասին» ազգադավ որոշման համար կյանքի ուղեգիր ստորագրողներին: «Օտարաբանության սիրահարը նման է անձնասպանի, – շարունակում է Նարեկը: – Այսօրվա մեր գոյությամբ պարտական ենք խնկաբույր գրաբարին...»: «Հայոց ոսկեղենիկ գրաբարը մարմնացյալ երաժշտություն է, որը հնչել է առ Աստված մեր անձեռակերտ տաճարների լուսեղեն կամարների ներքո՝ որպես լինելության աղոթք և աներկբա հույս»: «Մեր բանակի ամենահզոր դաշնակիցը հայոց լեզուն է»:

«Երկրիս ապագան հայրենիքի գիտական ներուժն ու իմացությունն են», – համոզված է Նարեկը:

Բնությունը նրան օժտել էր մի տրամաբանությամբ, որ դուրս էր բոլոր համեմատություններից ու չափումներից: Խորհրդավոր անսահմանություններից սկիզբ առնող նրա միտքը լողում էր կյանքի օվկիանոսում՝ տեսանելիորեն վերհանելով անտեսանելին ու տեսլայինը: Չգիտեմ՝ ո՞ր դասարանում է գրել:

«Բնական գիտությունը հնարավոր այն բանալին է, որով բացվելու է նրա գեղեցկագույն էությունը՝ տարածության և ժամանակի մեջ պատասխանելով բոլոր «ինչուներին»»:

«Արվեստը և գիտությունը միասնական են՝ որպես արմատ և էություն»:

«Մաթեմատիկա չեն սիրում շատերը:

Իգուր:

Տիեզերքն ամբողջովին գաղտնագրված է թվերի մեջ.

Երանի գաղտնագրծողին...

Որովհետև ճակատագրի ընտրյալը հենց նա է՝ գաղտնագրծողը...»:

«Սխալվելով՝ շատերը մաթեմատիկան շփոթում են արսուրդի թատրոնի հետ:

Մինչդեռ, եթե այն թատրոն էլ է, ապա մանրուքների մեջ՝ ճշգրիտ, գործողությունների մեջ՝ տրամաբանված, ժամանակի մեջ ընդհանուր վերլուծական թատրոն է»:

Որ Իմաստնության Տաճարից եկած պատանին նախախնամության ընտրյալ էր, երևում է նրա բազմաթիվ դատողություններում: Նրա մտավոր հենասյուները թվերն էին. նա միշտ անբաժան էր թվերի աշխարհից.

«Թվերը մեր ուղեկիցներն են.

Հաշվարկները՝ մեր էությունը.

Բուրգերի առկայությունը՝ դրանց վկայությունը...»:

«Մենք ապրում ենք եռաչափ աշխարհում:

Երջանիկ լինելու համար մեզ պակասում է ընդամենը մեկ չափում՝ չորրորդը՝ անհասանելին»:

Նարեկը, կարծում եմ, այդ չորրորդի՝ կատարելության ճանապարհին էր, որը, ըստ իս, ենթադրում էր ինքնաճանաչում, և որի բացահայտումը նրա որոնումների ալֆան ու օմեգան էին, այսինքն՝ ելակետն ու վերջնակետը:

Նարեկի ապրած երկրային կյանքը փնտրտուք էր բոլոր առումներով. մե՛կ մտքով պեղում էր դարերը, ինչպես գրաբարի դեպքում էր, մե՛կ ժամանակից առաջ է ընկնում (նա միշտ էլ ժամանակից առաջ էր)՝ մեզ բոլորիս թողնելով հին ու նոր զգացողությունների շփոթի մեջ, մե՛կ ամփոփվում էր սեփական լուսթյան մեջ՝ նոր եզրահանգումներ անելու համար.

«Միտք սանձահարող մեխանիկան անհայտ է մարդկությանը», – գրել է:

«Ո՞վ կհամարձակվի վճռականապես հերքել կամ հաստատել, թե մենք բարձրագույն բանականության ձեռքի և մտքի ստեղծագործ կերտվածքը չենք:

Եվ մի՞թե մեր մարդ տեսակին հատուկ կասկածն ու տարակույսը չեն մղի մեզ անառակ որդու պես «այո» կամ «ոչ» ասելու, երբ ոչ թե պատճառը, այլ ընդամենը արդյունքն ենք այդ ամենի»:

Նրա յուրաքանչյուր բառը միշտ պարունակում է ինչ-որ մի բան, դեռևս չասված ինչ-որ միտք.

«էյնշտեյնն իր հարաբերականության տեսությամբ գիտնականն է արդյոք, թե պայծառատես.

Թե՛ մեկը և թե՛ մյուսը...

Որովհետև առանց լավագույն երևակայության պարզապես անմտություն է խոսել գիտության մասին...»:

«Եթե կրկնությունը գիտության մայրն է, ուրեմն ջանադիր լինենք՝ բացահայտվածը բացահայտենք երիցս և քայլ առ քայլ նահանջելով՝ աղաղակենք ոչ մի տեղ չտանող ու չնվաճված մեր առաջընթացի մասին»:

«Կեցցեն գիտությունն ու տեխնիկան: Նրանք սրընթաց մեզ տանում են դեպի ետ, դեպի մարդկային պատմության ելակետը:

Լինենք բնական՝ բանականորեն...»:

Մեր կյանքում առկա բոլոր հարցերի լուծումը Նարեկը փնտրում էր գիտության մեջ ու պայմանավորում գիտության զարգացմամբ՝ մեկ անգամ ևս ապտակելով գիտության ոլորտի այսօրվա պատասխանատուներին, որոնք ամեն ինչ անում են՝ գիտությունը մեր երկրում արմատախիլ անելու և մեզ օ-

տարի սպասարկու դարձնելու համար. «Երկրային գրեթե ցանկացած թնջուկ կարելի է լուծել՝ ելնելով գիտության հին ու նոր նվաճումներից...

Բայց առավել դժվար լուծելի են մարդկային ներքնաշխարհի պրոբլեմները, որոնք անասելի խորն ու անհասկանալի են, որքան նախաստեղծ տիեզերքն ինքը...»:

Առհասարակ պատանությանը դեռ կարգին հրաժեշտ չտված անձը սովորաբար այլ հայացքով է նայում կյանքին ու աշխարհին, որտեղ առաջնային են սերը, ծնողները, հարազատները, ընկերները, բնությունը, գարունը, ապագայի բերդ-ամրոցները... Որպես այդ սերնդի ներկայացուցիչ՝ Նաբեկ Հովսեփյանը, սակայն, հեքիաթներով չի լցրել իր օրերը: Նրան մտահոգել են, իր արտահայտությամբ, «մարդկային ներքնաշխարհի պրոբլեմները», որոնց խորությունն ու խորհուրդը համեմատում է «նախաստեղծ տիեզերքի» հետ: Հավանաբար կանխագգալով, որ երկրային կյանքում իր համար նախասահմանված է կարճ ժամանակ, նա շատ առաջ անցավ այդ ժամանակից, փնտրեց մարդու գործունեության օգտակար գործողության գործակիցը և հասկացավ, որ այն «կիսով չափ կախված է նրա ճշմարիտ աշխատասիրությունից, կիսով չափ՝ տաղանդից...», և որ «Յուրաքանչյուր մարդու աստվածաշնորհյալ լինելու առասպելն ավարտվում է այնտեղ, որտեղ սկսվում են նրա կատարած գործերի իրական ուսումնասիրությունները»:

Ի՛նչ էր ակնարկում սրանով Նարեկը, չգիտեմ, բայց կարծես ուղղորդում է մեզ՝ ուսումնասիրելու ի՛ր գործերի իրական արժեքը: Սակայն դրա համար հարկավոր է լավ իմանալ նրա կյանքի մանրամասները, իրազեկ լինել նրա ապրումներին ու զգացումներին՝ ըմբռնելու համար մաքսիմերի էությունը՝ իրենց ենթաշերտերով: Մինչդեռ թվում է՝ հազիվ երիտասարդության փի հասած անհատի կենսագրությունը փիրզ մեջ է, ու փորձում ես նրա ապրումների ու հույզերի

մեջ փնտրել դրանք ծնող պատճառները, որը միշտ էլ հաջողվում: «Ամենամեծ ցավը հոգու ցավն է, երբ դրսից այն չի երևում անթափանց պատյանի պատճառով, բայց ներսից սպանում է անզթորեն ու թափանցիկ», – ապշեցնող հասունությունը գրել է Նարեկը՝ իրեն բնորոշ դիպուկ վրձնահարվածներով:

Այստեղ է պարզորոշվում՝ գիտակցական անասելի կարճ կյանք, բայց մարդու և կյանքի մասին խորհրդածություններ, անգամ՝ գնահատականներ՝ համարձակ ընդգրկումներով:

Մարդու, կյանքի և քաղաքակրթության մասին Նարեկը սահմանել է իր բանաձևերը. «Քաղաքակրթություն ստեղծողը մարդ արարածն է:

Քաղաքակրթություն կործանողը նույնպես մարդն է, որքան էլ ամոթ է խոստովանելը»: Նա կասկածի տակ է առնում մարդու ծագման մասին Դարվինի տեսությունը. «Ծերուկ Դարվինի այն տեսակետը, թե մարդն առաջացել է կապիկից, բոլորովին և ոչ մի դեպքում չի կարելի ընդունել...

Սակայն որքան էլ արտառոց և անհարիր է, որոշ վերապահումով կարելի է ընդունել ճիշտ հակառակ տեսակետը...»:

Մարդկային հասարակության մասին Նարեկը շատ վաղ սկսեց խորհել: Նախ հասկացավ, որ «Մարդը սխալական է:

Ուրեմն շատ չվստահենք այն գիտությունը, որը շփհատակին նստած ջին է, իսկ մենք անփութորեն կորցրել ենք խցանը՝ այդ մասին բացարձակապես չմտահոգվելով...», ապա՝ «Մարդու աչքերի, ականջների և բերանի առկայությունը չի նշանակում շատ տեսնել, շատ լսել և շատ խոսել:

Այլ տեսածը դիտարկել և հասկանալ, լսածը տարբերակել՝ վերլուծելով լավ ու վատի, և խոսքը կառուցել ըստ սրանց՝ մարդարիտի պես հազվադեպ հանդիպող, բայց հղկված ու անզին...»: «Մարդու համար իսկությունը, ճշմարիտն ու հավաստին նրա զգայարաններով ընկալվածներն են: Ես սիրում եմ անհայտի համարձակ հրավերը: Դա յուրաքանչյուրի հնարավորությունների ինքնահաստատման սահմանն է և անհատի իրավունքը...»:

Մարդը, սակայն, դեռ այնքան կատարյալ չէ, որ լիովին ընկալի իրեն շրջապատող աշխարհը, և սովորելու շատ բան ունի. «Աշխարհի անտեսանելի մասը, որը մշտապես մեր անբաժան ուղեկիցն է, անտեսում ենք՝ երբեք իրավասու չլինելով: Սակայն հենց այդ չընկալված մասն է, որ կարող է մեզ անբացատրելիորեն մատնել կործանման կամ դարերի միջով հասցնել բանականության կողմից նշված տիրույթ»:

Մեր զգացական աշխարհից դուրս կյանքը առանց մեզ էլ ինքնին գոյություն ունի, իսկ հակառակ տրամաբանելը պարզապես մեր մտածողությանը կղբղի ապավինել ունայնությանը»:

Նարեկը մտորել է նաև մարդու համար նախասահմանված կյանքի տևողության մասին՝ միանգամայն իրական լույսի ներքո: Իր մտածողությանը բնորոշ հստակություն բանական էակին նրբորեն հուշում է, որ կյանքը կարճ է, չի կարելի վատնել այդ թանկ ժամանակը, որովհետև մարդն առաքելություն ունի. «Մարդկային հասարակության յուրաքանչյուր մեխանիկական ու ֆիզիկական վերարտադրություն անվերապահ կարժանանա կյանքի կողմից դատապարտության, եթե այն, թեկուզ ուշացումով, չտա իր հանձարները...»:

«Մարդուն տրված երկրային ժամանակը խիստ սահմանափակ է:

Օր-ցերեկներն ավելի քիչ են, քան օր-գիշերները:

Գիշերները տարածության և ժամանակի մեջ անսահմանափակ են, անժամկետ...

Արթուն մնանք, որքան հնարավոր է...

Արարենք ցերեկներ՝ հավերժական գիշերվա սահմանը իր տարածքում կարճելու համար»:

Սակայն մի բան է արարելու ցանկությունը, այլ բան՝ դրա հնարավորությունը, որ խորաթափանցորեն նկատել է նա. «Արարի՛ր, եթե կարող ես, մի՛ խանգարիր արարողներին և դու բարի գործ արած կլինես այս դեպքում»:

Նարեկը մարդու մասին երբեմն շատ համարձակ դատողություններ է անում: Օրինակ՝ ըստ նրա՝ մարդը տարբերվում է մյուս արարածներից նախ և առաջ իր առաքե-

լուծյամբ ու մտավոր կարողություններով. «Ի՛նչ զարմանալի գուգադիպուծյուն. մարդը և անասունը նույն արարչագործուծյան արդյունքն են...»: «Գեղազեո դառնալու համար մարդկային տքնանք և տարիներ են պետք: Ստահակ դառնալու համար կես բուռ հայհոյանքն էլ լիուլի հերիք է»:

Կարգալով Նարեկի մաքսիմները՝ այն եզրահանգմանն են գալիս, որ նա բավարարված չէ մարդու գործունեության արդյունքներով: Այսինքն՝ լավ հասկանալով, թե Ֆիզիկական և մտավոր ինչ կարողություններով է օժտված մարդը, Նարեկն ուզում է, որ իմաստնության ճանապարհին յուրաքանչյուր ոք դրսևորի առավելագույն խոհեմություն, որովհետև Աստված մարդուն օժտել է ուղեղի ու մտքի շարժիչ ուժով, այսինքն՝ տրամաբանությամբ՝ ուղղորդելով ինքնամաքրման և ինքնակատարելագործման հուն.

«Սայլը մշտապես կմնար մարդկային ամենամեծ գյուտը, եթե մարդու էությունը համակված չլիներ մտքի թռիչքով...»:

«Երազները մեր չիմացության աշխարհի պատգամներն են՝ առաքված մեզ, մինչդեռ մեր մեկնաբանման կարողությունն ամփոփվում է օրվա տպավորության շրջանակներում»:

«Երկրային գաղտնիքների բացահայտման բանալին երկրամերձ լեռների անհաս գագաթներից էլ վեր է: Մի՛ խաբվեք ու մի՛ տրվեք անդունդների քմայքոտ ու հավերժական կանչին, ուր խավարը ծնում է խավար: Բարձրացեք լեռները, ինչպես ուխտագնացը երկյուղած՝ դեպի ակունքը լույսի, և նրա հրաշագործ ավազանում թաթախեք ձեր հոգին՝ մաքրագործելով:

Ու թող լույսը լույս ծնի և ցնծա հավիտյանս հավիտենից»:

Բայց միշտ չէ, որ մարդը լույսի ու գիտության պահապան է, իսկ հայացքը՝ լուսեղեն: Լույսը և խավարը նրա համար գույներ չեն, այլ հակադրություն: Հարկ է միայն մարդը կարողանա գիտակցել ու արժևորել տարածության ու ժամանակի իրեն բաժին ընկած հատվածն արժանապատվորեն անց-

նելու բանական էակի առաքինությունն ու բարոյական առաքելությունը...

Նարեկը հավատում է Բարձրյալի՝ միայն մարդուն պարզևած բանականության մեծագործություններին, որը, սակայն, նսեմացնում է մարդն ինքը՝ իր կենսակերպով ու գործունեությամբ. «Իր ծննդյան օրից մարդկությունը համառորեն բխում է տիեզերքի փակ դռները... Սակայն նա՝ Անսահմանի ու ժամանակի տերը, գուցե թե մեր արատավոր էություն պատճառով անտարբեր է մեր կանչերին»:

Հավանաբար այսպես մտածելու համար Նարեկը բավարար փորձառություն էր ձեռք բերել: Այս պարագայում էական է, թե քանի տարի ես ապրել աշխարհում, այլ՝ ինչպես: Պահի կորուստն անգամ արժևորելով՝ համարում է, որ դա սոսկ պահի կորուստ է, այլ դրանով «մեր կյանքի մի ակնթարթը ևս դառնում է ոչինչ»:

«Մի՞թե մարդկային կյանքի իմաստը որոշակի տարիք ապրելն է և ոչ թե որոշակի տարիք իմաստուն ապրելը»: «Յուրաքանչյուր օր նման է հաջորդին, եթե ապրում ես ոչ թե արարելու, այլ ուտելու համար»:

«Ինչպես»-ի և «հանուն ինչու»-ի հարցերը խռովել են նրա հոգին, չգիտեմ՝ ո՞ր տարիքից: Եվ դժվարանում եմ ասել՝ մաթեմատիկայի չարաբաստիկ քննությունն էր նրա համար դառնությունների ու տրտմություն աղբյուր դարձել, որ գրել է. «Ես ինձ կողոպտված չեմ համարում, որովհետև դուք տարաք ամեն ինչ, բացի իմ մտածողությունից», կամ՝ «...իր հաճույքի համար պատահական գնդակ արձակած տգետը ընդհատում է լույսի արագությունը գերազանցող հանճարեղ միտքը», թե՞ նոր ժամանակներում իսկական արժեքների այլասերումն ու բարոյագրկումը. «Հայելին առանց կողմնակալ որոշման ի ցույց է դնում մեր Ֆիզիկական պատկերը մեզ և ուրիշներին, սակայն հոգու պատկերն աներկբա մեր կատարած գործերն են»:

«Ցվայգի «Մարդկության աստեղային ժամերի» հերոսները հաջողության ջենտլմեններ են, որոնց ճակատագիրը շփացրել է՝ հնարավորինս թույլ տալով ժամանակի՝ իրենց ապրած հատվածը տնօրինել ըստ հայեցողության՝ առանց

Հաշվի առնելու նույն մարդկության ոչ թե կամքը, այլ նաև շահերը»:

Եվ եթե այնպես է պատահում, ըստ մարդու և մարդկայինի մասին Նարեկի պատկերացումների, որ, անկախ ամեն ինչից, մարդն իր արժանի գնահատականը չի ստանում (իսկ դա հաճախ է պատահում, որովհետև մեր ժամանակներում մարդիկ իրար ցավ պատճառելու սատանայական ուժով են օժտված. գուցե այդ հատկանիշը բնորոշ է եղել homo sapiens-ին՝ իր ծննդյան արշալույսից). «Ժամանակը մոռացությունից փրկում է միայն նրանց անունները, ովքեր մարդկային պատմությունը իմաստավորում են հենց այդ նույն ժամանակահատվածում»:

«Մեծագործությունն ու դավաճանությունը պատմությունը հիշատակում է անկողմնակալ. առաջին դեպքում՝ օրհնելով, երկրորդ դեպքում՝ անիծելով»: Եվ Նարեկի մի արտահայտություն «չիրմաքար» է դառնում բոլոր հնարավոր և գալիք դավաճանների համար. «Եթե մենք հավերժ մնանք պատմության մեջ, թեկուզ որպես դավադրություն գոհեր, և արժանանանք ժողովրդի մեծարանքին՝ կրելով սրբի լուսապսակը, ապա թող ողբա այն դավադիրը, որն ընդմիջտ կրելու է «մատնիչ» եղկելի անունը...»:

Կյանքի մասին իր մաքսիմներում, ըստ իս, Նարեկն առաջնորդվել է «գործն է անմահ»՝ Թումանյանի փիլիսոփայական պրիզմայով անցած ժողովրդական իմաստությունը: Նրա համար, սակայն, արժեքավորը, վեհագույնը հանուն մարդու արած գործն է. «Ժամանակի մեծ զանգը մեզ ավետում է իր գոյության մասին առ այն, թե մեր վազքի ընթացքում ինչ արժանահիշատակ գործեր ենք հեղինակելու՝ որպես այս աշխարհի անցավոր բնակիչներ»:

Ինչո՞ւ էր Նարեկն այդքան վաղ սկսել խոսել կյանքի անցավորություն մասին: Ինչո՞ւ էր այդ տարիքում մտորում կյանքում բարի գործ անելու և պայծառ անուն թողնելու մասին: Դժվար է կանխագուշակություններ անելը:

«Մահվան դեմ խրամատավորվելով ու սվին-սվին դիրքավորվելով՝ անիմաստ գործ կատարած կլինենք»:

Մինչ այդ, ժամանակի մեր բաժին հատվածում կատարենք բարի ու գեղեցիկ գործեր՝ ի նշան մեր հաղթանակի և ի հիշատակ մեզ...»:

«Այն բոլոր գործերը, որ մենք կատարում ենք հանուն փառքի, ոչինչ է՝ հանուն մարդկանց կատարած մեր բոլոր գործերից»:

Նարեկն ուզում է, որ մարդն ապրի ժպիտով: Դրա համար շատ բան հարկավոր է, պարզապես պետք է լինել մարդ, այսինքն՝ հավատալ մարդուն ու արժանի լինել «մարդ կոչմանը», ինչպես գրել է. «**Եկեք կովելուց առաջ ի սրտե ժրպտանք իրար»** խոհում: Այստեղ ուզում եմ գեղում կատարել՝ պատմելու համար մի միջադեպի մասին, որ պատմել է Նարեկի՝ Հրաչ անունով համակուրսեցին:

ԵՊՀ մաթեմատիկայի ֆակուլտետի Իջևանի մասնաճյուղում հայտնված մի քանի երեւանցի ուսանողներ ընդգրծված արհամարհանքով ծաղրում են մայրաքաղաքի սալոնային կյանքից շատ հեռու ուսանողուհիների տեղական բարբառը՝ վիրավորելով նրանց: Նարեկն ասպետաբար հայտնրվում է աղջիկների կողքին և իմաստուն այրի պես ասում այդ տղայիկներին. «**Մի՛ ծաղրեք այն ճշմարտությունը, որը պարզության մեջ ձգտում է կատարյալի, մերժեք պարզամտության գերիշխանությունը, եթե միտումը աղավաղող նպատակն է»**, և ժպիտով հավելում. «**Ոչ ոք իրավունք չունի ծաղրելու անձը, որի տեսակը տարածքի թելադրանքին ներդաշնակ է ու ամբողջական»**:

Սրան հետևում է մայրաքաղաքացիների ըմբոստ մարտահրավերը. «**Եթե ցանկանում ես լսել խոսքերիդ պատասխանը, երեկոյան ութն անց կեսին արի «Քանդակների այգի»:** Արի՛, եթե չես վախենում»:

Նարեկը ոչ միայն չի վախենում, այլև գնում է մեն-մենակ: Հեռվից տեսնելով հանդուգն տեղացուն, որ հանգիստ, հաստատուն ու անվախ քայլերով մոտենում է նշված վայրին, իրար հերթ չտալով, երեւանցի հինգ քաջերը, աքլորանալով ու հոխորտալով, ի լուր Նարեկի, բարձրաձայն ասում են, թե հիմա այնպիսի դաս են տալու այդ համառ իջևանցուն, որ ընդ-

միշտ դառնա իրենց հլու ենթական՝ չհամարձակվելով այլևս դուրս գալ իրենց ազդեցության ոլորտից:

Նոստոստովանության պես պատմել է Հրաչն այս մանրամասները համակուրսեցուն կորցնելուց հետո՝ ասելով, թե իրենք էլ չհասկացան, թե ինչպես է Նարեկն իր հայացքով միանգամից զինաթափել իրենց այնպես, որ շփոթահար և գլուխները կախ սեղմել են նրա աջն ու ամոթահար հեռացել՝ գիտակցելով իրենց արարքի փոքրագուցությունը:

Կարծում եմ՝ այս դեպքից հետո է Նարեկը գրել.

**«Եկեք կովելուց առաջ ի սրտե ժպտանք իրար,
Եկեք ժպտալուց հետո իրար ձեռք սեղմենք.**

Ձեռք սեղմելուց հետո մեկընդմիշտ հավատանք, որ արժանի ենք մարդ կոչմանը...

Եկե՛ք պարզապես ժպիտով ապրենք...»:

Իսկ ժպիտով ապրել կարողանալու համար կյանքը պետք է դարձնել դրախտ: Նարեկն ունի նաև դրա բանալին. «– Տվեք ինձ հենման կետ, և ես կշրջեմ աշխարհը,– ասում է Արքիմեդը:

Իսկ ես ասում եմ. «Տվեք ինձ հենման կետ, և ձերը կդարձնեմ երկրային դրախտը»...»:

Եվ քանի դեռ Նարեկին չի տրվել իր բաղձալի «հենման կետը», անմեղ ցանկություն է հայտնում.

«Համբույրները նման են ծաղիկների...»

Ծաղիկներ ցանեք այտերի վրա, որքան կարող եք,

Ու թող նրանց անուշ բույրը ձեր օրը դարձնի անկրկնելի հեքիաթ՝ լի երջանկությունամբ...»:

Սակայն չարի և բարու, ուժեղի և թուլի հավերժական հակամարտության պայմաններում այդ հեքիաթը լոկ երազանք է, որովհետև, ինչպես հայտնի ասացվածքն է հուշում. «Ուժեղի մոտ միշտ էլ թուլն է մեղավոր». «Արծիվների ու ճուռակների շրջանում, որքան էլ ճնճողակների ապրելն անասելի վտանգավոր է, սակայն նույնքան ցանկալի և անհրաժեշտ՝ հենց իրենց՝ ճնճողակների և, իհարկե, ինչ խոսք, նաև մեզ համար...», – գրում է:

Այս այլաբանություն մեջ Նարեկը և՛ թուլի ապրելու իրավունքն է պաշտպանում, և՛ միաժամանակ ընդգծում նրա

գոյության անհրաժեշտութիւնը՝ որպէս կյանքի ներդաշնակութիւնը պահպանելու պարտադիր նախապայման: Ավելի առարկայական՝ կարծես ակնարկում է, որ անտառում միայն հսկա և հաստաբուն կաղնիներ չեն աճում, այլ նաև փոքր թփեր ու միամյա բույսեր, որոնք իրենց գոյությամբ պայմանավորում են անտառի՝ որպէս հասկացութեան, բովանդակութիւնը, այսինքն՝ գոյութիւնը: Եվ իսկապէս. չէ՞ որ անտառի հզոր ու սաղարթախիտ ծառերը բազում առումներով պաշտպանում են փոքրերին և պայմանավորում նրանց կենսական գոյութիւնը: Դա լավ է հասկացել Նարեկը՝ գրելով. «Կյանքի հրամայականը ոչ միայն մեր Ֆիզիկական գոյատևումն է՝ հանուն ապրելու, այլ նաև ուրիշներին ապրեցնելու առաքելութիւնը՝ ի սեր կյանքի հարատևութիւն...»:

«Կյանք կոչված խաղի կանոնները բնութեան պարտադրած նվերն է: Մնապարծորեն դիմադարձ չկանգնենք, այլ խելոք ու խելացի լինելով՝ ընդունենք այն, ինչպէս որ կա, որպէսզի ժամանակից շուտ չվտարվենք նրա խաղադաշտից, այլ մշտապէս վայելենք բնութեան բարեհաճ վերաբերմունքը»:

Այդ կյանքը, սակայն, լի է խոչ ու խուժերով, բազում մտացածին և ոչ մտացածին դժվարութիւններով.

«Կյանքը վազք է՝ արգելապատնէչներով...»

Յուրաքանչյուր հաղթահարված արգելքին հաջորդում է ավելի նորը, ավելի դժվարամատչելին...»:

«Ժամանակը հարթում է կյանքի առաջադրած պարզ և բարդ կնճիռները: Մենք միայն ուղեկիցներ ենք՝ այդ ամենի պասսիվ կամ գործուն տեսքով...»:

Սրան ավելանում է Նարեկի հասուն խորհուրդը. ասես կյանքի տևական ճանապարհ անցած ու իմաստնացած մարդու և ապրած տասնամյակների ընթացքում արած-չարածն ու ձեռքբերումները ծանրութեթե անող նահապետի իրավունքով գրում է. «Կյանքի դժվարութիւններին խառնեք ձեր հոգու կորովն ու ժպիտը, և դուք կշարունակեք ապրել...»: Ապրելու և ապրեցնելու ինչպիսի՛ փափագ կա այս խոսքերում, ինչպիսի՛ անսահման բարութիւն ու մեծահոգութիւն, որ մեզ՝ ա-

վագներին այնքան պակասում է: Եվ ապրելու ինչպիսի՛ տենչ կա Նարեկի խոսքերում՝ անհեթեթուլթյան վերածված մեր կյանքի՝ նրա գնահատականներում:

«Բազում են և ուր ասես կարող են տանել կյանքի ճամփաները:

Սակայն նրանցից պետք է փնտրել ու գտնել այն եզակին ու միակը, որ մեր ապրած ու չապրած օրերի անընդմեջ շղթան հասցնելու է անվերադարձ ու արդարացնող տրամաբանական ավարտի...»:

Եվ որքան՝ բան ունենք սովորելու Նարեկ՝ մտածողից.

«Մի՞թե միայն մահ կոչվող արդարադատ թագավորն է, որ բոլորիս նայում է հավասար իրավունքների տեսանկյունից:

Եվ մի՞թե կյանք կոչվող արսուրդ խաղացանկը մեզ տանում է դեպի ունայնություն:

Ոգեկոչենք մեր բանականությունն ու բարի գործերը՝ հետ նվաճելով անգոյից քաղաքակրթության չկորսված կրթվանները, որոնք մեզ իրավունք են վերապահում իմաստավորելու այն ամենը, ինչը խորհրդանշական մի պարզ բառով ընդամենը կոչվում է կյանք...»:

Հենց այդ կյանքում է Նարեկը տեսնում գերագույն հրաշքը՝ նրա շարունակականությունը, հավիտենականությունը: Այստեղ նա դարձյալ առանձնացնում է մարդ էակին տրված ամենամեծ շնորհը՝ բանականությունը. «Բնությունը մեզ կրավորական դեր չհատկացնելով հանդերձ՝ վստահորեն հենց միայն ինքը ստեղծել է այն սերմնահատիկը, որի մեջ իմաստնորեն ամփոփել է մեր բանական շարունակությունը, որը կոչվում է հարատև կյանք»:

Իմացություն հաճույքը համեստորեն վայելող, ժամանակավորի ու հավերժի եզրերն իրարից հստակորեն դատած, միտքը՝ անհուններում ու անսահմանության մեջ, ինքը՝ մըշտապես բանականության ու իրականության սահմանում, երկրայիններիս համար որպես կենդանի խորհուրդ, բայց ականջը հավերժ խորհրդավորի կանչին՝ Նարեկ-մտածողը գրել է. «Երկրային մեր ողջ գոյությունը ընթացքում մեզ անդավաճան, աջակից և աշալուրջ հոգին տրված է որպես մարմ-

նի անդավաճան մաս, իսկ հավերժության սահմանն անցնելուց հետո մեր շահերի իրական ներկայացուցիչ դեպքանը տիեզերաբնակ ոգին է՝ հեռու նյութականից և անվախճան»:

Տիեզերքի և հարատև ու հավերժական կյանքի մասին մաքսիմներում նա հստակորեն սահմանել է ժամանակն ու ժամանակավորը, ժամանակավորն ու մշտնջենականը: Դրանց մասին մարդը դեռ շատ բան չգիտե: Ահա մի կտոր նրա խոհերից. «Տիեզերական տարածության մեջ Երկիր մոլորակը մի կանգառ է, ուր ժամանողները չեն ցանկանում ասել, թե իրենք որտեղից են գալիս, իսկ մեկնողները լռում են համառորեն, թե ուր են գնում...»:

Խոսելով կյանքի ու մահվան մասին, Նարեկը՝ որպես երկրային էակ, բնականաբար նախընտրում է կյանքը՝ ժամանակավորը, միաժամանակ հասուն առնականությամբ գիտակցում մահ կոչվող երևույթի անխուսափելիությունը և իրավունքը.

«Կյանք, թե Մահ.

Իհարկե՝ Կյանք:

Սակայն չմոռանանք, որ վերջին խոսքի իրավունքից օգտվողը միայն մահն է...»:

Կամ՝ «Ժամանակավոր այնպիսի երևույթ, ինչպիսին կյանքն է, թող մեզ չհասցնի խելահեղ ուրախության, քանզի կա հավերժականը, անվերադարձը...»

Ապավինելով կյանքին՝ տրամաբանություն փնտրենք նաև մահվան մեջ...»:

Նարեկը ոչ միայն տրամաբանություն է փնտրում մահվան մեջ, այլև խոսում է նրա՝ ասես իրեն ծանոթ երևույթի մասին: Հիշում եմ՝ հոր հետ նրա վերջին խոսակցություն հատկապես վերջին բառերը. «Հայրիկ, ուզում եմ քեզ մի բան ասել. ուզում եմ, որ մահին չհավատաս...», և փորձում հասկանալ հետևյալ մաքսիմը. «Ընդամենը կույր չկոչվելու համար երբեմն ճակատագիրը, որպես քավության նոխազ, հասարակությունից ի մահ ընտրում է հոգով և մարմնով կատարյալներին...»:

Պատանու բերանով ասես նախախնամությունն ինքն է խոսում...

Ճակատագրի, հավերժի, տիեզերքի, անսահմանության, կատարյալի թեմաները Նարեկին շատ են հրապուրել: Նա փորձում է անթաքույց հիացմունքով ցույց տալ մարդու մտքի էվոլյուցիան, բայց կանգ է առնում, որովհետև անկատար է մարդը, և դեռ շատ սահմանափակ է նրա մտավոր կարողությունը՝ արարչագործության հարցեր քննելու համար:

«Մարդը տեսնում, ուսումնասիրում է թռչունների ու միջատների թռիչքը և սկսում երազել ինքնաթիռի մասին:

Մարդը մտածելով ստեղծում է ինքնաթիռ մետաղե թռչունը և սկսում է մտածել տիեզերական սարքերի մասին:

Մարդն ի վերջո ստեղծում է տիեզերանավերը՝ ըստ իր պատկերացումների, և սկսում մտածել անսահման հեռուներն այցելելու մասին:

Սակայն նրա միտքը սուրում-թափառում է անեզր տարածքներում անվերջ և սկսում է զգուշ ու կասկածավոր մտածել արարչագործության մասին»:

Եվ, չգիտես ինչու, մարդկային՝ բանական հասարակությունը, վեհին ու կատարյալին ձգտելու փոխարեն, ինքն իր համար ստեղծել է առանձնահատուկ, միայն մարդուն բնորոշ մի ախտ, գիտակցված չարիք գործելու եզակի «տաղանդ» ու անսպառ էներգիա, որոնցից զերծ են կենդանական աշխարհի մյուս ներկայացուցիչները՝ ի պատիվ իրենց:

«Ճշմարիտ հանճարի և տաղանդի կործանման պաճառը հիմնականում երկուսն են.

Եթե նրանք առաջ են ընկել հասարակության և ժամանակի ընթացքից.

Հասարակությունը և ժամանակը չեն ներում նրանց ու կործանում են հենց դրա համար.

Եթե նրանք հետ են ընկել հասարակության և ժամանակի առաջընթացից.

Հասարակությունն ու ժամանակը չեն ներում նրանց և կործանում են հենց դրա համար.

Մնացած բոլոր դեպքերում հասարակությունը և ժամանակը իրենց հետ հավասար քայլողներին մեծարում են՝ կո-

չելով հանճար ու տաղանդ և չեն կործանում հենց դրա համար...»:

Կարծում եմ՝ նույն ժամանակն ու հասարակութունը չներեցին նաև Նարեկին հատկապես առաջին պատճառի համար... Բարեբախտաբար թե դժբախտաբար, թող դա հոգեբաններն ու փրկիսոփաներն ասեն, Նարեկը դա հասկացել էր ամենայն խորությամբ ու լրջությամբ: Այլապես պատանին այդքան շատ էջր գրի մահվան, իր առաքելության ու վախճանի մասին, որոնք, ի դեպ, ի հայտ են եկել նրա առեղծվածային կյանքի ավարտից հետո միայն: Մի անգամ հորն ասել է, որ ինքը բանակ է գնալու 2008-ին և ավելացրել. «...բայց եթե գնամ...»:

Անհնար է պարզապես այս ամենին հավատալը, բայց գործ ունենք մի շատ ցավալի, կասեի՝ դաժան հեքիաթի հետ: Այլապես ինչպե՞ս կարելի է բացատրել նրա հետևյալ միտքը. «Ես հյուր եղա այս աշխարհին, ինչպես բոլորը՝ անհրաժեշտ բերելով ցողի պես մաքուր մարմինս և հարուստ էությունս՝ որպես անտեսանելի միկրոաշխարհ՝ նվեր...»:

Սա ավելին է, քան նախազգացումը: Սա արդե՛ն ավելին է, քան ինքնագիտակցությունը: Սա է՛լ ավելին է, քան մահ-կանացուներին համար սահմանել է բանականությունը... Ո՞վ կկարողանա մեկնաբանել պատանու ապրումներն ու հույզերը, նրան պարուրած մտքերն ու կանխազգացումը գուցե թե վերջին՝ հրաժեշտի այս խոհում.

«Ում ինչ փուլթ.

Թե բախտի գիրը, ա՛խ, եղավ անգուլթ,

Թե ինչ-որ հեռո՛ւ-հեռու տարածքում

Մի աստղ մարեց,

Անշունչ շնչավոր ոչ ոք չիմացավ,

Սակայն տիեզերքը վշտից կարկամեց,

Ցավից համրացավ...»:

Նարեկի այս տողերն ինձ հիշեցնում են նրա հուղարկավորության և հետագա արարողությունների մանրամասները, որոնց մասին պատմել է հայրը՝ վկայակոչելով բազում ականատեսների զարմանքը... Որքան էլ ուզում ես չտրվել միստիկային, բայց և չես կարողանում անտեսել իրականու-

Թյունը և աչք փակել դրա առաջ: Գուցե մենք դեռ անկարող ենք հասկանալու այդ ամենը, դեռ հասուն չենք դրա համար և բավարարվում ենք փիլիսոփայական ինչ-ինչ ուղղություններ, տեսություններ և ուսմունքներ հորինելով, օրինաչափություններ սահմանելով, բայց չենք կարողանում ըմբռնել, բացահայտել, հանրամատչելի ներկայացնել մարդու ապրումները, զգացումները՝ ժամանակի ու տարածության մեջ մեզ բաժին ընկած այն հատվածում, որն անվանում ենք կյանք: Եվ ո՞վ կարող է բացատրել, մեկնաբանել հույզերն ու մտածումները 17-ամյա առաքելությամբ աշխարհ եկած մարդու, որը գրում է. «Ճանապարհը սրընթաց ինձ տանում է լույսի արագությունը բազմիցս գերազանցող մի մղումով, բայց և այնպես, մարդու տեսակի ներկայացուցիչ դեսպանը լինենով՝ ես հազիվ հասցնում եմ հավատոս պայմանանշաններ թողնել հավերժ ինձ կանչող աննյութ ճանապարհի աջ ու ձախ կողմերին, ոչ թե այն բանի համար, որ չկորցնեմ հետընթաց ճանապարհս վերից վար, որը անհնարին է այլևս, այլ այն բանի համար, որ համարձակորեն ինձ հետևողները, առանց երկմտանքների ու տառապանքների ճեղքելով Մեծ ճանճրույթի անիմաստ դատարկությունը, գտնեն Հույսը, որը բոլոր ցանկացողների համար սիրով բացելու է միակ ճշմարիտ լույսի ճանապարհը»:

Ափսո՛ս, սակայն, որ Նարեկն այդքան շուտ հեռացավ, ըստ իս, «ճշմարիտ լույսի ճանապարհին» չհասած, գուցե և հակառակը՝ հասավ՝ մեզ թողնելով բազում հարցականներ՝ կախման կետերով...

Նարեկ Հովսեփյանին հիշելիս միշտ ասում եմ, որ նա ծնվել էր մի իրականության մեջ, որտեղ խաթարված էին բոլոր արժեհամակարգերը՝ մարդկային, բարոյական, գիտական, մշակութային... Իսկ որտեղ նահանջում են քաղաքացիական արժեքները, շղթայական ռեակցիայով աղավաղվում է ամեն ինչ...

Այդ խաթարված իրականության մեջ, բարեբախտաբար, նա ունեցել է իր աշխարհը, որի համար պարտական է նաև իր ծննդավայրին՝ հարազատ Սևքար գյուղին՝ իր շքեղ բնությամբ, և ազնվաբարո այն ընտանիքին, որտեղ ծնվել ու դաստիարակվել է: Մտավորականների՝ արվեստագետների միջավայր, հսկայական գրադարան, կարդալու անհագուրդ սեր, անսահման հետաքրքրասիրություն, ավելացրած՝ աստվածատուր՝ բնատուր տաղանդ՝ բոլոր առումներով: Եվ պատանի Նարեկը խորհում ու մտածում է իրեն հուզող ամեն ինչի շուրջ՝ ըստ իր հայեցումների և ընկալումների: Իսկ դրանք շատ հստակ են, գուլալ, դիպուկ ու անվրեպ և, ամենակարևորը, անսպասելի հասուն՝ նրա տարիքի ու կենսափորձի համեմատությունում: Օրինակ՝ «Դեռևս որոշված չեն մարդկային ստորությունների սահմանները, սակայն ցավալիորեն խիստ սահմանափակ տիրույթներում է գործում ազնվությունը»:

«Արդարությունն ու ազնվությունը մեր օրերում դիմազրկվելով կորսվել են՝ դառնալով օրերից մի օր հնագետների կողմից վերահայտնագործվելու աղմկահարույց գտածո՝ ապացույց այն բանի, թե մեզանից առաջ ևս եղել է քաղաքակրթություն...»:

«Այս աշխարհը կործանելու արագ կամ դանդաղագնա բազմաթիվ միջոցներ կան...»

Մարտահրավերներից պատասխանիր միայն նրանց, որոնք պատիվ կբերեն քեզ՝ թե հաղթանակի և թե պարտության դեպքում...»:

Սրանք դժվար երկունքով ծնված մտքեր չեն. բոլոր տողերում դատողություններն այնքան պարզ են, բարոյական գնահատականները՝ այնքան բարձր, որ տեսանելի են դառնում նրա խոհածուփ մտքերի անապական շերտերը.

«Դարերին է հայտնի, որ ոչխարները միշտ էլ գնացել են այծերի հետևից...»

Օ, ինչպիսի երանելի ժամանակներ...

Այսօր այծերն են գնում ոչխարների հետևից...

Օ, ինչպիսի բարոյագուրկ բարքեր...»:

«Ավելի լավ է կյանքում պարզ ու ճշմարիտ լինել ինչպես տակառաքնակ մի Դիոգենես, քան լինել պալատներում քծնանքի ու վայելքների մեջ պղծված Մեկենաս...»:

«Սրբություններով կարող է երգվել միայն նա, ով գիտես սրբության գինը»:

«Առատության եղջյուրներից օգտվողները միշտ էլ կզլանան բաժին հանել նրանց, ովքեր գիշեր ու տիվ անասելի տառապանքով լցնում են հենց այդ նույն առատության եղջյուրները...»:

«Բանականության սահմանն անցած յուրաքանչյուր ոք վտանգավոր է հասարակության համար»:

«Անարժանները երջանիկ են՝ չմտածելու ցանկություն և ուրիշների հաշվին ապրելու պատճառով, իսկ արժանիները դժբախտ են՝ հենց մարդկայնորեն մտածելու և ուրիշներին անմնացորդ նվիրվելու պատճառով...»:

Նարեկի յուրաքանչյուր տողում առավելապես միտքն է գործում, և ոչ թե զգացմունքը, չնայած տեսնում ենք նաև նրա հոգևոր հենասյուղները.

«Վկա լինել չարի ծննդին և չկանխել այն՝ նշանակում է գիտակցաբար մասնակից լինել հետագա բոլոր չարագործություններին, որի համար հետագարձ գղջումը հավասարագոր է անհեթեթության»։ Կամ՝ «Թույլ չտանք մուտացիայի ենթարկված արմատի հզորացումը մեր իսկ աչքի առաջ, քանզի նրա պտուղները խորշակող մորեխների նման ավերելու են մեր հրաշակերտ աշխարհը...»:

Իր մաքսիմներում Նարեկ Հովսեփյանն անդրադառնում է նաև հակասություններին, որոնք անբաժան են մեր կյանքից՝ անկախ իրենց տրամաչափերից։ Օրինակ՝ հակասություն երկու հոգու, այսինքն՝ անձանց միջև, որտեղ օբյեկտը «ես»-ն է։

«Երկու հոգու միջև տարաձայնություններն սկսվում են այն պահից, երբ նրանցից մեկի մեջ գլուխ է բարձրացնում եսասիրությունը»:

Նարեկը չի սիրում չնչին մարդկանց, ինքնասիրահարվածներին.

«Երբեմն անիմաստ հպարտութեան փեշից ամուր կառ-
չածները հայտնվում են եսասիրութեան թակարդում»:

«Ամենասարսափելին ես-ին ստրկանալն է»:

Բարոյականութեան դատողությունների ծիրում ուշա-
գրավ են Նարեկի մտորումներն ընկեր-բարեկամների մասին.
«Բարեկամները մեզ օգտակար լինելու համար են, ընկերները՝
օգնելու, թշնամիները՝ սթափ պահելու»:

«Ընկեր մի համարիր նրան, ով անընդհատ հիշեցնում է
քեզ քո հանդեպ կատարած երբեմնի իր փոքրիկ լավութեան
մասին...»:

«Բարեկամի դիմակ՝ որքան ասես, և, որպես կանոն, բո-
լորն էլ ժպտադեմ, բոլորն էլ կարեկից»:

Ե՞րբ է նա հասկացել, որ բարեկամն արյամբ պարտա-
դրված անձը չէ, կամ էլ բարեկամությունը պայմանավորված
չէ սոսկ ազգակցական կապով. սրանց մեջ այնքա՛ն շատ են
օտարոտիները կամ, մեղմ ասած, ոչ հարազատները: Իսկական
բարեկամին, այսինքն՝ ընկերոջը, ընտրում են: Պարզապես
բերում է նրանց բախտը, որոնց արյունակիցներն իրո՞ք ընկեր
են ու բարեկամ.

«Յուրային դառնալու օտարների հնարավորությունը
նրանց մարդկային չափանիշների և ազնիվ նկարագրի հե-
տևանք է և ոչ թե ապօրինի արնակցական կապերի»:

Սրանց հետևում է ընդամենը 17-ամյա ճանապարհ
անցած Նարեկ Հովսեփյանի խոհը, որին ծանոթ են և՛ ընկեր-
ների դավաճանությունները, և՛ բարեկամների սադրանքները,
և՛ թշնամական արարքները.

«Բարեկամներին և ընկերներին վստահելով՝ չմոռա-
նանք պահել նաև ճերմակ լաթի մի կտոր բոլոր այն դեպքերի
համար, երբ ճակատագրական պահին բարեկամները կհեռա-
նան, իսկ ընկերները կդավաճանեն, և դուք ստիպված կլինեք
գնալ ստորացուցիչ բանակցությունների՝ ի շահ ձեր գոյա-
տեման, ինչպես նաև հանուն նախկին բարեկամների դավա-
ճան ընկերների...»:

Նարեկին շատ են հուզել չարի և բարու հավերժական
հակամարտությունը, անզիջում պայքարը: Նա փորձում է,

ապավինելով բանականությանը, կանխել մեր միջավայրում չարը, որ չարիք է դառնում բոլորի համար:

«Չարի ու Բարու անզիջում պայքարը երկրի վրա միասնական է ու անվախճան: Սակայն ինչ^ու նեղանալ բանականության թողտվությամբ իր կամքին ազատ թողնված մարդուց, որն անվերջ ընդօրինակում ու կրկնում է նրանց և անկանխատեսելի է, ինչպես սանձագերծ վարզող ձին՝ անդունդի եզրին»:

Նարեկին հետաքրքրում է մի երկրնտրանք՝ դիլեմա, որ գոյություն ունի բնության չգրված օրենքով.

«Ո՞վ է ժամանակի հեղինակը.

Չա՞րը, թե՞ Բարին:

Եթե Բարին, ապա մի՞թե ճիշտ չեն այն արդարացումները, թե աներկբա է հնի փոխարինումը նորով, խավարը՝ լույսով, մահը՝ կյանքով:

Իսկ թե Չարն է հեղինակը, ուրեմն հաշտվենք, որ պիտի նորը կործանվի, կյանքն ավարտվի մահով, լույսը՝ խավարով, հույսը՝ անհուսություն:

Ահա ձեզ աշխարհ գործողված անբաժան համահեղինակներ, որոնց գործունեությունը բնության կողմից ընդմիշտ սահմանված օրենք է»:

Ն^ույն կերպ են սահմանվել արդյոք մյուս հակադրամիասնությունն տարրերը՝ պատերազմը և խաղաղությունը, ընդ որում, լույսն ու խաղաղությունը, չարն ու պատերազմը նրա համար նաև հոմանիշներ են: Այսպես՝ «Լույսը խաթարողը բանախոսն է պատերազմի»: «Ովքեր խոնարհվում են պատերազմի Չարին, նրանք դեմ են բանականությանը»: Իսկ «Խաղաղության լեզուն հիմքն է բարեկեցության»: «Երկխոսությունը սկիզբն է խաղաղության»:

«Որպես մահկանացու՝ ես վախենում եմ պատերազմից:

Որպես հայրենիքի զինվոր՝ պատրաստ եմ պատերազմի:

Անմահությունն սկսվում է հայրենիքի սիրուց»:

Խաղաղության և բարեկեցության ձգտող յուրաքանչյուր բանական մարդ քաղաքակրթության մոնետիկն է: Խաղաղությունն է առաջին հերթին բարեկեցության երաշխավորը: Խաղաղությունը պետք է պաշտպանել այնպես, որ

առհասարակ արյուն չլծափվի: Իսկ թե ինչպես՝ սովորեցնում են նույնիսկ երեխաները.

«Ով չգիտե, որ երեխաները սիրում են կռիվ-կռիվ խաղը, որտեղ գոհերն ու ավերածուլթյունները պայմանական են:

Ով չգիտե, որ մեծերը ևս սիրում են կռիվ-կռիվ խաղը, որտեղ գոհերն ու ավերածուլթյունները պայմանական չեն:

Երանի այն մեծերին, որոնք կընդունեն և կընդօրինակեն կռիվ-կռիվ խաղի փոքրերի տարբերակը»:

Բայց քանի որ մարդն իր բնությամբ արյունուռչտ է և անհանդուրժող, նա պետք է ինչ-որ կերպ հագուերդ տա իր վայրենի բնագոյներին.

«Պատերազմը նախամարդու ուղեկիցն է, որի ուռնգերն օդի մեջ որսում են արյան գաղջ հոտը՝ որպես գոյատևման նախապայման: Ի՞նչն է ստիպում իրեն տիեզերքի զարդ համարող այսօրվա մարդուն անցնելու նախամարդու տրորված արահետով՝ ավարառու մի՞տքը, թե՞ արյան ծարավը: Բայց երկրի վրա, ավա՞ղ, պակասում են գուլալ աղբյուրները, ու շատացել են նրա ազնիվ ակունքին քար նետողները: Թող նետեն, եթե դա է նրանց նախնիների կանչը: Չէ՞ որ գալու է նաև պատասխան տալու ժամանակը՝ անմահության երաշխիքով կամ էլ հավերժ չգոյության դատապարտմամբ»:

«Եթե թշնամուն ուղարկված պատգամաբեր խաղաղության աղավնին դառնում է նրա արյունուռչտ ծնոտների ոչ ախորժելի ուտեստը, ապա չերկնչելով ու քաղաքակրթության դեմ չմեղանչելով՝ ինչո՞ւ նրանց հետ չխոսենք մեր լեռների երկնահաս արձիվների լեզվով»:

Ուշագրավ է Նարեկ Հովսեփյանի եզրահանգումը պատերազմների պատճառների մասին.

«Գաղտնագերծված բոլոր պատերազմների պատճառը, ի սկզբանե, հացն է...

Այդ առիթով տեղի ունեցած բոլոր մեծ ու փոքր ճակատամարտերի վերջնական հաղթանակը հացինն է...»:

Եվ ինչպե՞ս է բնորոշում պատերազմի հրճիգների քաղաքականութունը. «Այն երկրների ղեկավարները, որոնք պատերազմ են սանձագերծում, նախօրոք դատապաշտպան են վարձում իրենց հայրենասիրությունն ու ժողովրդին...»:

Այնուհետև Նարեկն անցնում է սիրո և կնոջ թեմային: Այստեղ նույնպես զարմացնում են նրա դատողությունները, գնահատականները, համոզմունքները: Հպարտ լեռնցին, որ թվում է, թե դեռ նոր պետք է կյանքի դասեր առնել, ինքն է հաճախ դաս տալիս մեզ՝ մնալով իր պատանեկան վեհու-թյան, առնական հպարտության, արժանապատիվ պահվածքի դիտակետում: Օրինակ՝ «Կյանքի ծանր պամանները կարող են ստիպել և պարտադրել մարդուն հարկադիր մուրացկա-նության, սակայն ի՞նչը կարող է նրան դրդել՝ մղելով ան-ներելի ու ամոթալի մուրացկանության՝ սիրո հարցում»:

Հասցրե՞լ է արդյոք սիրել Նարեկը, չգիտեմ: Չնայած հակված եմ այն մտքին, որ նման մեկը եղել է: Բայց ե՞րբ է ճանաչել իրական կնոջը և «մարմինն ապրանք դարձրած կեղծ դիցուհիներին՝ բարեկիրթ, դատարկ ու մերկ, ան-զգացմունք դաշտերում սեր վաճառելիս», որ այսպիսի ընդ-հանրացումներ է անում:

«Երբեմն անձի արտաքին բարեմասնություններին ան-հատի կողմից հրապուրվածությունը շփոթում են սիրո հետ:

Մինչդեռ սերը երկրպագություն է այն կառույցին, որը հոգու և մարմնի կատարյալ ներդաշնակություն է...»:

Եվ որպես աշխարհի չարն ու բարին հասկացած մարդ՝ Նարեկ-մտածողը խորհուրդ է տալիս.

«Սիրած էակի հետ ապագա կառուցելիս չտրվեք միայն զգացմունքներին.

Մինչ այդ ծանր ու թեթև արեք ամեն ինչ բանակա-նության կշեռքով...»:

«Շինարարական նյութերը բավական չեն օջախ կա-ռուցելու համար, անհրաժեշտ է միաբանություն և սեր»:

Նա գիտե նաև, որ «Հայուհիների հրապույրը նախա-ստեղծ է»:

Սիրո մասին դատողություններին հետևում են Նարեկի՝ կին երևույթի մեկնաբանությունները: Սա է՛լ ավելի է զար-մացնում ընթերցողին, որովհետև նա գրում ու մտածում է կյանք տեսած ու վայելած փորձառու տղամարդու նման.

«Որս գեղեցկության հետևից – այսպես կարելի է բնութագրել կանանց մարմնի և հոգու միացյալ տենչը իրենց երկրային գոյության ընթացքում:

Սակայն ո՞ր իրավունքը նրանց թույլ կտա մոռանալ գեղեցկությունը գնահատողին՝ տղամարդուն, որ, ի հավելումն այս ամենի, կարիք ունի նաև մայրական սիրո, կնոջ հավատարմության և քրոջ քնքշանքի»:

«Երկու դեպքում կինը կարող է հայելու դիմաց կանգնել ավելի երկար, քան անհրաժեշտ է:

Առաջին դեպքում՝ հաճույքից, երբ իր հրապուլյրները գնահատում է ցանկասիրության տեսադաշտում՝ արժանանալու տղամարդու բարեհաճ արժեքավորմանը:

Երկրորդ դեպքում՝ վախից, երբ նա զգուշորեն փորձում է սքողել ժամանակի համառ ձեռքի կատարած ավերածությունները, անցած գնացած օրերի երբեմնի իր մարմնական հրապուրանքը վերադարձնելու անհիմաստ փորձ կատարելու համար»:

Պատանի Նարեկը կնոջը գնահատում է նաև գեղագետի տեսանկյունից.

«Կնոջ հմայքի գաղտնիքը նրա երկրաչափական ձևերի պլաստիկ ներդաշնակությունն է՝ հավելած հոգու կերտվածքի առանձնահատուկ կառույցը, որը բնության ամենակարող ձեռքի մենաշնորհ գործն է՝ անպատասխան, անվերադարձ սիրով և ցմրուր նվիրատվությամբ կնոջը»:

Նարեկը երագում էր քաղաքացիական հասարակություն՝ ո՛չ արևմտյան չափանիշներով, որոնք այսօր շատ մոդայիկ են և, դեմոկրատիայի անվան տակ, իրենց «փրկողակն» են պարտադրում աշխարհին՝ տանկերով, հրթիռներով... Քաղաքացիական հասարակություն Նարեկը ձգտում էր ստեղծել մեր ազգային-պահպանողականության առողջ հենքի՝ վրա, որն ավանդել են մեր իմաստուն նախնիները: Սակայն մենք այնքա՛ն ենք հեռացել մեր նախաստեղծ հիմքից, որ դրա մասին գրեթե մեր հիշողությունն ենք կորցրել...

«Երբ ծեծեցին Հասարակ մի մարդու աշխարհիս գորավորներն ու տանջեցին Ֆիզիկապես, նա լեզուն սեղմեց ատամների տակ ու ձայն չհանեց: Մուլթ զնդանի մեջ փակեցին նրան և, ուտելու ոչինչ չտալով, փորձեցին ընկճել ոգին, դիմացավ դրանց, բայց երբ մուլթ զնդանից դուրս հանելով Հայհոյեցին նրա հավատն ու երկիրը, ծեծված ու սովահար մարդը, գորանալով հոգով ու մարմնով, հարձակվեց Հայհոյողների վրա՝ ցրփռ բերանները կոծկելու ու փակելու»:

Նարեկ Հովսեփյանն ունի իշխանության և պետության իր իդեալը, որ ներկայացրել է «Նոյյան աղավնու վերադարձը» էսսե-վիպակում: Բայց և հստակ ու հիմնավորված է նրա վերաբերմունքը մերօրյա իշխանությունների ու իշխանավորների նկատմամբ.

«Պետական այն այրերը, որոնք անձնական շահը գերադասում են պետականից, առնվազն ջուր են լցնում թշնամու ջրաղացին...»:

«Կառավարությունները միշտ էլ վարում են այն քաղաքականությունը, որը հակադարձ համեմատական է ժողովուրդների մտածողությանը...»:

«Իշխանությունները մեզ հյուրասիրում են այն ճաշատեսակով, որը հարմար են համարում մեր քիմքին, մինչդեռ մենք պահանջում ենք այն, ինչի համար վճարել ենք նախապես»:

Եվ որպես երկրի արժանապատիվ քաղաքացի, որ պարտականություններ ունի հայրենիքի և պետության առաջ, լավ գիտե նաև իր իրավունքները.

«Մենք Ձեզ ոչ թե խնդրում ենք, այլ հրամայում, որովհետև Դուք ընտրված եք և ոչ թե նշանակված»:

«Յուրաքանչյուր իշխանավոր պարտավոր է հաշվետվություն տալ ժողովրդին, և ոչ թե հաշիվ»:

«Իշխանությունն ու ընդդիմությունը նույն գավազանի երկու ծայրերն են: Ինչպես էլ շրջենք այն, նրանք նույն բևեռում երբեք չեն հանդիպի...»:

Իր իսկ դավանած բարոյական չափանիշներով է Նարեկ Հովսեփյանն անդրադառնում հասարակության բևեռացմանը. «Ոչինչ չհանելու համար մի մեղադրեք աղքատներին, այլ

դատապարտեք այն շերտերին, որոնք պատասխանատու են հենց նրանց աղքատութիւնի հասցնելու համար...»:

Եվ իր մտածողութեանը բնորոշ հակիրճութեամբ բանաձևում է.

«Երկրիս փառքն ու իշխանութիւնը ժողովրդի արյան մեջ նախնիների պահանջն ու կանչն է»:

Նարեկի երազած հասարակութեան մեջ օրե՛նքը պետք է լինի գերակա. օրենքները երբեք մարդուն «...չեն արգելում ազատ մտածել, սակայն արգելում են ցանկացած մտածած ազատ իրագործել»:

«Օրենքներ ստեղծելով՝ մարդը գիտակցաբար փորձում է սանձահարել իր բնազդային աշխարհի առավել վտանգավոր դրսևորումները»:

«Կարգ ու կանոն հաստատելու պատրվակով սեփական ժողովրդի դեմ ձեռք բարձրացնողը ոչ թե օրենքի պահապանն է, այլ օրենքի ստրուկը»:

«Անմեղսունակն էլ կարող է խստագույնս պատժել ոչ թե մեր սխալական լինելու պատճառով, այլ մեր գերազանցութիւնը և իշխանութիւնը ցուցադրելու հետևանքով՝ ի տես և ի խրատ մնացյալ չպատժվածների»:

«Հրամայողի և կատարողի մեջ թշնամանքը դադարեցնելու միակ միջոցը օրենքի կիրառումն է»:

Սա՛ է օրենքի և օրինականութեան նրա պատկերացումը:

Իսկ օրենքի իշխանութեան հաստատումը ոչ միայն բարոյական կղարձնի երկիրը, այլև կանաչ ճանապարհ կբացի հաղթանակների համար: Եվ պատանի Նարեկ-մտածողը հայրենասիրութեամբ է հերկում մարդու միտքն ու սիրտը, հատկապես՝ հայի, որովհետև ամեն ինչ, ըստ նրա, պետք է ծառայի հայի նկարագրի բյուրեղացմանն ու նրա հայրենիքի բարգավաճմանը: Ահա թե ինչու է գրում. «Հայոց վերածնունդը չարակամ հարևանի մահն է»:

«Անմնացորդ նվիրիր ունեցածդ հայրենիքին ոչ թե նրանից շահ և փառք ակնկալելու, այլ նրա սուրբ հողին արժանանալու հույսով»:

«Այլ երկրներից սահմաններով գատված աշխարհագրական տարածքը չի կարող կոչվել հայրենիք, եթե նրա վրա ապրողները գուրկ են հայրենիքի զգացողութունից»:

«Հայոց անմիաբան ձեռքը կարող է բռունցքվել, եթե անգամ իմաստնաբան չենք, բայց մի ենք հոգով ու մարմնով»։ Ինչպիսի պարզ ճշմարտություն: Եվ կոչ է անում չեղծել, չպղծել, անբիծ պահել «ամենասուրբը՝ ոգեղենությունը, որն անբաժան է հայ գինվորից, ինչպես մարմինը՝ ոգուց»:

Հայոց երկիրը, ըստ նրա, չնայած մերձենում է երկնքին, սակայն «Հայոց երկիրը լեռների անհասանելի ծովում ազգակույ փոթորիկ սրահարումներին դիմադիր նավ է»:

Նարեկի համար հայրենիքն անգերազանցելի՝ հավերժական արժեք է.

«Գահավեժ դարերի մոլժոճում թող անցյալդ, երկիր՛ը, և գտիր նավահանգիստդ հուսո, ուր դադարես առնելու և հանգիստ»:

«Հեյ, հայոց երկիր, լեռների անհասանելի ծովում ազգակույ փոթորիկ սրահարումներին դիմադիր նավ: Քարեղեն կողերիդ զարկված, ջարդված ու նահանջ-նահանջ իրենց ելակետը վերադարձող քոչվոր ալիքների հիշողությունմբ դեռ անցնելիք ճանապարհդ հավերժ է», որովհետև «ոգիդ դեռ կենդանի է»:

«Հենիբ գլուխդ հոգնած մայր հողի կարոտից պապակված ափերին ու գորացիր կրկին՝ հավատալով երթիդ»:

Նա ցավում է, իհարկե, որ տևականորեն անհաջողություններն են մեզ ուղեկից եղել՝ մեր փառավոր անցյալի մասին սոսկ հուշեր փոխանցելով մեզ.

«Դանդաղ-դանդաղ, փշուր-փշուր, անեզր աշխարհներդ փակ տարածքներ դարձան՝ կոչվելով շրջան, ուր պտտվեցինք խաղ-կարուսելի պես՝ տարիներ շարունակ ինքներս մեր հետևից հասնելու փորձ անելով ու դոփեցինք տեղում, մինչդեռ ուրիշները քայլում էին արագընթաց, իսկ հետո սկսեցին վարգել քառատրոփ»:

«Հայի վերջին խելքի մասին առասպելը հովություն, թե մխիթարանք է ժամանակների փորձությունները դիմազրաված մեր միամիտ սրտերի համար՝ թե ճակատագրի անվերջանալի

Հարվածներից վերջիվերջո խելքի ենք եկել ու հասկացել, որ էլ նահանջ չկա՝ ոչ երգով, ոչ առանց երգի: Ու հիմա հիշողությունը՝ կենդանի ու պերճախոս, վկայում է, իրոք, մեր վերջին հնարավորություն մասին: Վերջին: Վերջի՞ն, թե դեռ կա հնարավորություն՝ դեգերելու վերջի և սկզբի միջև: Մի՞թե սա չէր մեր կործանումների պատճառը: Մի՞թե թըշնամի օտարը և օտար բարեկամը ենթագիտակցորեն ավելի շուտ չեն ըմբռնել այս իրողությունը մեր թուլության մասին»:

Նարեկին անասելի ցավ է պատճառում մեզ համար ազգային հատկանիշ դարձած խեղճուկրակությունը: Հայկ Նահապետի ու Տիգրան Մեծի զարմից սերած Նարեկ Հովսեփյանը պատվախնդիր որդու իրավունքով խնդրում ու պահանջում է. «Տառապանքների բովով անցած իմ հրաշալի ժողովուրդ, ափդ մի՛ պարզիր օտարին՝ մի քանի սենթ կամ մի քանի սու մուրալու համար: Վերագտի՛ր նախաստեղծ քո ոգին: Հանուն ստամոքսի մի՛ դարձիր գործակալ կրկին, մի՛ խաչիր քո Քրիստոսին երեսուն արծաթով, որ քո երկիրն է՝ բարձրյալից պարզև տրված ընդմիշտ քեզ»:

Այս յուրօրինակ, ինքնատիպ Փոքրիկ Իշխանի շատրվանոդ մտքերը, նրա բյուրեղյա մտորումների տարափը, լուսեղեն և առաքինի ներկայությունը, որ մշտապես զգում եմ նրա դիմանկարից, հատկապես թախծոտ, բայց անասելիորեն խոսուն հայացքին հանդիպելիս և այգաբացի առաջին աստղի պես ջինջ ու գեղեցիկ նրա էությունը գննելիս, ինձ տանում են ուրի՛շ մի աշխարհ: Այնտեղ բարոյականության ու բանականության կողմնորոշիչը Նարեկ-երևույթն է, և իմ այս Փոքրիկ Իշխանի անընդգրկելի մոլորակում այլ կերպ եմ զգում տիեզերքի անսահմանությունը, որտեղ աստղաբույլեր է ցանել Նարեկ Հովսեփյանը՝ որպես սուրբ ծաղիկներ: Այդ աշխարհի մասին է Նարեկի հետևյալ արձակ բանաստեղծությունը, որը գրել է երկնային ճամփորդ դառնալուց անմիջապես առաջ.

«Անսահմանությունը տիեզերքի անցանքս դաշտն է,
ուր աստղերը նրա հուր ծաղիկներն են:
Երազանքի դաշտը երկնքի սահմանն է,

**ուր թռչունները նրա թև ծաղիկներն են:
Մովերի դաշտը ջրերի խաղն է,
ուր ձկները նրա լուռ ծաղիկներն են:
Երկիրը դրախտ կորուսյալ պատրանքների դաշտն է,
ուր մարդիկ նրա զույգ ծաղիկներն են:
Մոռացությունը մահվան լուռության դաշտն է,
ուր հիշողությունը նրա սուրբ ծաղիկներն են»:**
7. 04. 2004

Նարեկի մտքերը՝ որպես «սուրբ ծաղիկներ», անմահական բույրով են լցնում մեր էությունը՝ մարդու, մարդկայինի և բարոյականության մասին իրենց գերազնիվ խոհերով ու իմաստնությամբ:

Նարեկ Հովսեփյանը ծնվել է, որպեսզի իր թերևս կարճ, բայց լուսեղեն գոյությունը մեզ համար դարձնի հավերժական՝ անընդհատ հուշելով, որ «լույսի գոյության մասին իմացողը չի կարող մնալ խավարում, եթե անգամ նա ի ծնե կույր է»: Նա ծնվել է, որպեսզի բացառի հուսահատությունն ու պարտավորականությունը մեր մեջ և նահանջի բոլոր տրամադրությունները՝ երգով թե առանց երգի: Նա ծնվել է ինքնամաքրման մեր ճանապարհին անմար կերոն դառնալու և բարոյականության դասագրքերը մեր սեղաններին միշտ բաց պահելու համար: Նա ծնվել է ազգային ու ոգեղեն ճգնաժամից դուրս գալու իրական ելքի ուղիներ նշելու մեզ համար հատկապես ծրագրային գործով՝ որպես ձիթենու դալար շիվ՝ վերադարձող աղավնու կտցին: Նա ծնվել է, որպեսզի հիշեցնի մեզ իմաստնության տաճարի ճանապարհը: Նա ծնվել է, որպեսզի իրենով ապրեցնի մեզ՝ իր առեղծվածային էության մասին մեզ առաջադրելով բազում անհայտներով հավասարումներ... Դրանցից մեկը փորձելու եմ այսօր «լուծել» սուրյեկտիվորեն, որովհետև այլ ելք չունեմ: Խոսքն այն մասին է, թե ո՞ր տարիքում է գրել իր «Նոյյան աղավնու վերադարձը» ուտոպիական էսսե-վիպակը. ի դեպ, սա իմ՝ բոլոր ստանդարտներից դուրս բնորոշումն է. այդպիսին է նաև հեղինակն

ինքը: Հակված եմ կարծելու, որ գրել է 14 տարեկանում, որովհետև այդ տարիքին է նաև հասե-վիպակի հերոսը՝ Նարեկ Ա անգուգական արքան...

Այն, ինչ գրել է Նարեկ Հովսեփյանն այդ գործում, շատերիս համար գուցե նորութունն է: Պարզապես ցնցում-ապշեցնում են պատանու տրամաբանված, կուռ, հայեցակարգային անխոցելի մտածողութունը և չափազանց հակիրճ աֆորիզմները՝ բանաձևված արտահայտութուններն ազգի, հայրենիքի ու պետության և նրանց ապագայի մասին:

Վիպակում գործողութուններն սկսվում են Հայաստան աշխարհի մանկահասակ արքայի՝ Նարեկ Ա-ի օժման արարողության պահից: 14-ամյա պատանուն այդ թեկնածության համար պատրաստել են հայության ու Հայոց հայրենիքի թշնամիները՝ խոշոր տերութունները՝ ի տես Նորբաբելոնիայի աշխարհակալ ղեկավարի և մյուսների: Հատկապես Նորբաբելոնիայի ղեկավարը կարծես թե գոհ է իր գործակալական ցանցի աշխատանքի արդյունքից. Հայաստան աշխարհը կարողացել են քայքայել այնպես, որ անհուսության են մատնել երկրի քաղաքական կուսակցութուններին ու նրանց մեծամիտ առաջնորդներին... Հայաստանում նրանք ստեղծել են լրտեսական այնպիսի սարդոստայն, որ ամեն ինչ տեսնում են ասես ափի մեջ: Նորբաբելոնիայի տիրակալը հոգնել է իր կոկորդում չոր հացի պես խրված այս քարքարոտ երկրից. նրա անհնազանդ ու պահանջատեր քաղաքացիներն անկանխատեսելի վարք ու կեցվածք ունեն և միշտ խառնում են իր հաշիվները: Եվ, ահա, իր գործակալական ցանցի անվրեպ ջանքերով կարողացել է կոտրել այս երկրի բնակիչների քաղաքական ոգին. քայքայել է տնտեսութունն ու առողջ քաղաքական դաշտը, իշխանատենչներին հանել իրար դեմ՝ պաշտոններ և այլ խոստումներ տալով, գժտեցրել դաշնակից գործիչներին, անասելի չափերի կաշառքներով բարոյազրկել նախագահի աթոռի հավակնորդներին, որի հետևանքով մրցակից չունեցող 14-ամյա պատանուն ներկայացրել են որպես միակ հնարավոր թեկնածուի՝ նախապես պայմանավորվելով երբեմնի փառապանծ Հայաստան աշխարհի անվերապահ ու վերջնական գաղութացման հարցի շուրջը: Երկ-

րի անվտանգության ուժերն այլևս վստահելի չեն, և հանգիստ ու անարգել կարելի է ապագա մանկահասակ արքային անջրպետել ժողովրդից:

Նորբաբելոնիայի տիրակալի կարծիքով՝ այստեղ տեղի էր ունենալու հավուր պատշաճի մի արարողակարգ, որից հետո Հայոց արքային նրանք խաղացնելու էին՝ ըստ իրենց սցենարի:

Սկսվում է օժման արարողությունը: Բազմությունն օղակել է տաճարը: Տաճար տանող ճանապարհը բաց է: Տաճարի մուտքը նույպես բաց է: Գալիս է նաև մանկահասակ արքան:

Այսպես է նկարագրում նրա մուտքը Նարեկ Հովսեփյանը. «Եկողը սասնա ծուռ չէր, ժայռեղեն ու քարեղեն չէր, այլ փոքրամարմին, նիհար, բաց ճակատով, պարզ հայացքով պատանի էր ու նման չէր, հաստատ նման չէր տեր ու տիրակալի:

Բայց չէ, քայլքը հաստատ է դնում, որովհետև զգում է իր հողի շունչը, նիհար է ու ձիգ, ասես աղեղ է, պիրկ՝ պատրաստ նետահարելու չարակամին, ձեռքերը բռունցքված են, ուրեմն՝ ամուր է կամոք, հայացքը լուսեղեն է, ուրեմն՝ պահապան է լուսի ու գիտություն:

Ժողովուրդը տեսավ, հասկացավ, ջերմացավ հոգով ու ներքին մի մղումով հարցրեց ու ընկրկեց՝ ճանապարհ բացելով առաքվածին»:

Բոլորը ոտքի են կանգնում: Կաթողիկոսը, որ ոսկեկուռ խաչը գլխից վեր էր բռնել, ընդառաջ է գալիս Հայոց պատանի արքային, ծնկի գալիս նրա առաջ՝ ի տես և ի լուր բոլորի հայտարարելով, որ պետականության գաղափարը վեր է ամեն ինչից: Վեհափառը ներկայացնում է նորընտիր արքային և ասում, որ նա «Աստվածաշունչ մատյանի և բոլոր պատվարժաններիդ ներկայությամբ հավատարմության երդում կտա՝ մասն կազմելով երկրիս օրենքներին և ընդունված կարգին...»:

Ահա այստեղ է, որ երկրի ապագա ղեկավարը խառնում է բոլորի խաղաթղթերը՝ ասելով. «Ազատանի աշխարհիս, տիկնայք փափկասունք, ցանկությունս է՝ երզվել Աստվածա-

չնչի, Խորենացու «Հայոց պատմութեան» և Նարեկացու «Ողբերգութեան մատյանի» վրա միաժամանակ»:

Շփոթահար կաթողիկոսը լուռ համաձայնութիւնն է տալիս, և դիվանապետի կարգադրութեամբ ներկայացվում են նշված մասունք-սրբութիւնները:

«Ժողովուրդ հայոց և երկրիս հոգևոր տեր, – ասում է պատանի արքան, – ցանկութիւնս նաև այս է՝ երգումիս պահին ձեռքիս ունենալ հայոց քաջաց քաջերից մեկի սուրը՝ ի տես համայն աշխարհի, որպես խաղաղութեան խորհրդանիշ, ի տես ու խորհուրդ թշնամյաց, որպես ավետումի և պաշտպանութեան գործիք: Վստահիր ինձ, նախաստեղծ ժողովուրդ հայոց, քանի դեռ թագավորդ ես եմ»:

Մինչ օտարերկրյա հյուր ազատանին շունչը պահած սպասում էր, թե ինչպես կարձագանքեն այդ ամենին Շիկավարսների խորամանկ տիրակալն ու նորբաբելոնացի աշխարհակալը, Հայոց պատանի թագավորը, առանց ավելորդ պատուի, սակայն հանդիսավոր և վճռական տոնով շարունակում է իր երգումը սուրբ մասունքներով, աջ ձեռքում՝ Վարդան գորավարի սուրը:

«...Եվ ես՝ Նարեկ I թագավորս, ի շահ հայ ժողովրդի և ի լուր աշխարհի չորս ծագերի, հայտարարում եմ վստահաբար, որ առաքելութիւնս լինելու է Աստծո օգնութեամբ ինձ ընձեռված անսահմանափակ իշխանութիւնը գործի դնել՝ որդեգրելով խաղաղ քաղաքականութիւն՝ դրսում, իսկ երկրի ներսում լինել երաշխավորը և պահապանը ժողովրդական արժեքների...»:

Հանդիսութեան առաջին իսկ պահից Նորբաբելոնիայի աշխարհակործան տիրակալը հասկանում է, որ տանուլ է տվել. իզուր էին կորսվել և՛ ժամանակը, և՛ նյութական անուշիկ միջոցները, որ չի խուսափելու ամոթից ու խայտառակութիւնից: Իրենց ջանքերով իշխանութեան եկածը հանկարծ դրժում է հնազանդութեան և կամակատարութեան բոլոր պայմանավորվածութիւնները, խառնում աշխարհաքաղաքական դաշտի խաղաթղթերը՝ հաստատակամորեն հռչակելով իրեն թագավոր ու տեր խաչմերուկ այս երկրին՝ Նարեկ Ա արքա... «Այս ամենը չի բխում իմ և իմ երկրի շահերից, պա-

տանի»,- հետո ոռնալու պես մուտալու էր նորբաբելոնացին...

Արարողության մասնակից օտարերկրյա մեծ ու փոքր տրամաչափերի գործիչները հասկանում են, որ ընթացքն այլևս անշրջելի է, իսկ ճշմարտությունը՝ ակնհայտ, և մտածում են պատանուն դաս տալու մասին...

Նարեկ Ա արքան եկավ իշխանություն, երբ անորոշությունը թակում էր Հայաստան աշխարհի դուռը...

Հետագա շարադրանքում հեղինակը ներկայացնում է այն ծրագրերը, որոնց իրագործմամբ պետք է ոտքի կանգնի կործանման եզրին հասած երկիրը: Արքան նախ ձերբակալում է կառավարության նախագահին, որը ղեկավարվում էր «որքան՝ վատ, այնքան՝ լավ» քաջածանոթ կարգախոսով, և նրա ապիկար ու հանցակից վարչախմբին: Կառավարման միասնական կամքի անհրաժեշտությունը է Նարեկ Ա-ն առաջին հերթին բացատրում արդեն նախկին կառավարության կալանումը:

«Պետությունը մի ամբողջություն է, որը կազմված է բազմաթիվ եսերից և կոչվում է մենք, իսկ եթե մենքը պատկերացնենք բռունցքի տեսքով, որի յուրաքանչյուր մատ-մասնակիցը, ունենալով իր դերն ու նշանակությունը, չի կատարում ճակատագրով իրեն վստահված առաքելությունը, ապա կիսատ-պուտ ամբողջությունը մի՞թե կարող է լինել լիարժեք: Չունենալ պետական մտածողությամբ կառավարություն՝ նշանակում է գիտակցաբար գնալ կործանմանն ընդառաջ...

Մեր ոգին ամփոփված է արժանապատիվ այն հատերի մեջ, որոնք ժամանակի հետ անողոք ճակատամարտում շահել են հաղթողի դափնին՝ դառնալով ընտրյալ, և անհատ՝ բանականության սահմանների այս և հակադիր կողմերում: Մեր ժողովուրդն իր կենսունակությունն ու արիությունը իր սուրբ լեռան գուլալությունը շաղախված պարզ միամտությունը հավաքել պատվաստել է իր արմատն ու էությունը ներկայացնող Սասնա ծռերին: Չմոռանանք երբեք: Եթե թլու Դավիթը մեր արկածախնդիր ու կենսատու ոգու ապացույցն է, ապա մի՞թե մեր իմաստնություն ամփոփումը Փոքր Մհերը

չէ: Կոչենք Մհերին: Դուրս գանք մեր տառապանքների Ազ-
ուավաքարից և մեր լեռների բարձունքներից ձայն տանք ու
խնդրենք որդիաբար:

– Դու հոգնել ես, հող: Պատմությունն ու ժամանակը
չեն ներել քո նախաստեղծ առաջնայնությունը, և հուսա-
լքված էլ չես կարող պահել մեզ քո կենսատու կրծքի վրա:
Հե՛յ-հե՛յ, Փոքր Մհեր, դուրս արի քեզ կաղապարող սահման
քարայրից, ասա՝ հե՛յ վախ իմ անտեր աշխարհ, ասա, ու մեր
բոլորի ոգին տար ու գումարիր մեր ցատումների թուր կայ-
ծակին, փշրիր փակ ու կապան: Քո մեջ ամփոփվածներս տեր
պիտի լինենք մայր հողին՝ դիմադարձ կանգնելով ժամանակի
փորձություններին ու արհավիրքներին: Ստեղծենք Դավթի
երիտասարդության և Փոքր Մհերի իմաստնության ներդաշ-
նակություն, և ապագան մերը կլինի...»:

Անուրանալի է այս սողերի հեղինակի առնականու-
թյունը, արժանապատվության բարձր զգացումը, հայրենա-
նվիրությունը, ու շատ կուզենայի, որ նախ և առաջ նման
հատկանիշներ դաստիարակի իր սաների մեջ հայկական հան-
րակրթական դպրոցը: Այսպես՝ նորընծա արքան հայտարա-
րում է, որ երկրի կառավարումն այսուհետ հանձնվում է թա-
գավորին՝ ցմահ ու ժառանգաբար, սակայն նա հաշվետու և
ենթակա է սահմանադրութայնը ու էլ առավել՝ իր խղճին:
Թագավորի գերագույն նպատակն իր հպատակների համար
ապահով և արժանապատիվ երկիր ստեղծելն է՝ բաբելոնյան
այդ խառնիճաղանջից անփորձանք ու անվնաս հանելուց հե-
տո:

«Անպատիվ ու անարգված երկիրը չի կարող գոյատևել,
մարմնապես ու նյութապես բարձր չի լինի մուրացիկից: Երկ-
րիս փառքն ու հեղինակությունը թագավորի արյան մեջ
նախնինների պահանջն ու կանչն է: Իր անցյալը չհիշողը չի
կարող կերտել իր ապագան: Ապագան որդիների ժամանակն է
և պատկանում է նրանց: Ճիշտ խնամված ծառի պտուղներն
ախորժելի են տեսքով և ախորժելի են քիմքին: Ճշմարիտ և
ճիշտ թող լինեն որդիները: Այդժամ հուսալի կլինի երկրի
կառավարումը նրանց օրոք: Ինչպես բնության, այնպես էլ
մարդու շարունակությունն ու անմահությունն է գ ու արու

տեսակներին մեջ է, նրանց արյան ծալքերում՝ ժառանգականության գաղտնիքներով: Փոխանցենք առողջ գեներ մեր ժառանգներին, ինչպես մեզ ավետում են աստվածաշնչյան հրաշք պատվիրանները: Տան գործերի կառավարը միշտ եղել է կինը: Վստահենք Տուն-Երկիրը կնոջը՝ նրան մասնակից դարձնելով կառավարմանն ու իշխանությանը: Մի վախեցեք, երբ ցեղի արուների բացակայության դեպքում թագուհի հռչակվի կինը: Նա մայրաբար հավաքելու է իր զավակներին շուրջը՝ հոգածությամբ ու խրատքով... Չլինենք անառակ որդի, չլքենք մայր հայրենիքը՝ հանուն սեփական որկրամոլության և ստոր կրքերի: Թագավորը կամ թագուհին կարող են կրել նաև արքայից արքա կամ Մայր թագուհի տիտղոսները, եթե նրանց օրոք կատարվել են իրադարձություններ, որոնք նպաստ են բերել պետութայնը: Բոլոր ուժային կառույցներ ենթակա են նրանց և ուղղորդվում են նրանց կողմից: Թագավորը միշտ կրելու է գինվորական հասարակ համազգեստ, բացի առանձնահատուկ դեպքերից, այն է՝ արտերկրյա այցելություններ և դեսպանների ընդունելություններ՝ ներսում: Թագուհին կրելու է համեստ, բայց նրա իշխանությունն ու գեղեցկությունն ընդգծող հագուստներ...»:

Նարեկ Ա-ն հրավիրում է նոր Գերագույն խորհուրդ, նշանակում նոր վարչապետ, հաստատում կառավարության նոր կազմ, որտեղ ընդգրկված էին իրենց բնագավառների երևելի մասնագետներ:

Իսկ թշնամիները, բնականաբար, քնած չէին: Նրանք որոգայթներ էին լարում Հայոց պատանի արքայի դեմ՝ շարունակ որոճալով նրան պատժելու իրենց նենգ որոշումը: Շրջափակում, պաշարում են Հայաստանի սահմաններն իրենց անթիվ-անհամար զորքերով: Ծանր վիճակ է ստեղծվում երկրի համար: Այդ օրհասական պահին արքան իր խոհեմությունով ու համեստությամբ կարողանում է միավորել ներքին բոլոր ուժերը, անգամ՝ կենտրոնախույսներին, ստեղծել հայրենասիրական ճակատ՝ լավ հասկանալով, որ՝

«Միանձնյա երկիր ղեկավարողը նման է օվկիանոսում միայնակ նավ վարողին: Դիմադիր լինենք փոթորիկներին

միասին: Մեզ բաժին հանած պատմության գորդյան հանգույցը լուծենք միասնաբար:

Հայրենիքի շահը պահանջում է առժամանակ չհակվել դեպի փակուղի տանող ճանապարհ: Մեր երկրի ճակատագիրն ինքներս կերտենք ներսում՝ հեռու պատեհապաշտությունից, և նախապատվությունը տանք իրապատում գործերին: Մեզ առաջարկած հրապուրիչ օտարերկրյա տեսիլքները վերադարձնենք նվիրատուներին՝ առանց տոկոսների և շնորհակալությամբ:

Մեր գործերը թող խոսեն մեր մասին, և ոչ թե մեր բերանները՝ մեր գործերի մասին, ներումն հայցենք բոլոր նրանցից, ում անձի և անվան հանդեպ մեծամտությունն է ստիպել խոսել, և ոչ թե բանականությունը: Զերծ լինենք գեղծարարությունից, և մաքուր ճշմարտությունը թող ընտրյալների չափանիշներով արդարադատ լինի մեր հանդեպ»:

Նարեկ Ա-ի վարքագիծը փորձառու շատ այրերի ստիպում է հարգանքով լցվել նորընտիր արքայի նկատմամբ: Ներքին հաշտությունը, որ այնքան կենսական էր, այլևս իրողություն էր: Հայոց անմիաբան ձեռքը բռնցքվում էր...

Երիտասարդ թագավորի գլխավորությամբ նոր կառավարությունն ստեղծում է հայրենասիրական ճակատ՝ որպես երգվյալ նվիրյալների խումբ-ամբողջություն, որի գերագույն նպատակը հայրենիքի փրկության ուղիները գտնելն էր և իր ազգն աշխարհում մրցունակ դարձնելը:

Երանելի վիճակ...

Եվ արքան անցնում է իր բարեփոխումների ծրագրերին:

Առաջին կարևորագույններից մեկը վերաբերում էր մեր սրբություն սրբոցին՝ դպրոցին: Նա փորձում էր օր առաջ լուծել այս հարցը, քանզի դեռ թարմ էին այն փորձություն-դժժբախտությունները, որոնց հետևանքով «դպրոցները դարձել էին ուղեղների ամայացման ու անապատացման գոտիները»՝ երկիրը վերածելով ապագայագուրկ տարածքների, որտեղ յուրաքանչյուր օտար, առանց ջանադրության, կկարողանար «հպատակության մտրակը բանեցնել՝ տաղանդավոր ու արիական հայ ազգը վերածելով բանող անասունների»:

Կրթութեան և գիտութեան նախարարը ցուցադրաբար փորձում է սովետութեամբ և անհեթեթ հիմնավորումներով շփոթեցնել Նարեկ Ա-ին՝ ասելով՝

– Բյուջեի հարստացման լավագույն ուղիներից մեկը դպրոցի վրա անիմաստ ծախսերի կրճատումն է: Աղքատ ու փոքր երկրի համար, ինչպիսին որ մենք ենք, համընդհանուր ուսուցումը համարում եմ անիմաստ և ավելորդ շքեղութիւն: Տաղանդավորները, եթե իհարկե կան այդպիսիք, հնարավորութեան դեպքում թող իրենց ուսումը շարունակեն արտերկրում, իսկ ազատված դրամական միջոցները, արքա, կարող եք ծախսել ըստ ձեր հայեցողութեան:

Ի պատասխան՝ արքան ներկայացնում է բարեփոխումների իրատեսական մի ծրագիր, որը կարելի է դնել այսօրվա մեր դպրոցաշինութեան հիմքում.

«Երկրիս ապագան հայրենիքի գիտական ներուժն ու իմացութիւնն են: Դպրոցն այդ ուժի աղբյուրն է: Եթե փակենք դեպի մեզ առաքված ակունքը, ապա կթուլանա ու կամայանա՝ աշխարհի ստեղծումից ի վեր մեզ պարզև հասած մի բուռ քարաստան Հայաստանը:

Դպրոցը մեր ամրոցն է ու սահմանը, փող տնտեսել թույլ ամրոց ունենալու համար և չպաշտպանված գիշեր ու ժողովուրդ, նշանակում է գիտակցաբար ընտրել դավաճանութեան ուղին...

Նա իր համաձայնութիւնը հայտնեց 10-ամյա ուսուցման ծրագրին, սակայն միաժամանակ կատարեց մի շարք լրացումներ.

1. Հստակ դարձնել ուսուցման ծրագրերը,
2. Հանել անիմաստ ճառախոսութիւնները,
 - անհարկի դատողութիւնները,
 - անիմաստ երկարաբանութիւնները,
 - խճողված մտքերը,
 - կրկնութիւնները,
 - բերանացի պահանջվող երկարաշունչ մտավարժանքները:

Ուսուցման վերջին երկու տարիները հատկացնել մասնագիտական կողմնորոշմանը և բուհական քննությունների նախապատրաստմանը:

Տաղանդավոր երեխաներին ապահովել թոշակով՝ որպես երկրի ապագա նվիրյալների:

Սահմանել ուսուցչական կոչումներ և կարգեր:

Վարժապետ-դաստիարակ՝ նախադպրոցական կրթական հիմնարկների մակարդակով:

Դասատուներ՝ ցածր դասարանների համար:

Մանկավարժներ՝ միջին դպրոցի համար:

Ուսուցիչներ՝ բարձր դասարանների համար:

Յուրաքանչյուր ուսումնական տարին սկսվելուց առաջ քննություն հանձնելուց և կարգ ստանալուց հետո միայն ուսուցչին թույլատրել աշխատելու դպրոցում:

Պետական հատուկ որակավորման հանձնաժողովների կողմից ընդունված, կրթական և ուսուցման համալիր ծրագրի պարտադիր կատարումը տնօրենների կողմից իրավունք կապահովի նրանց պաշտոնավարել դպրոցում մեկ տարի ժամկետով՝ այդ թվում հաշվի առնելով նաև նույն աշխատանքային միջավայրի ուսուցիչ-մանկավարժների անհատական կարծիքը:

Բավարար առաջադիմություն չցուցաբերող ուսուցիչներն ու մանկավարժները կաստիճանազրկվեն միջև վարժապետություն:

Դպրոցաչինությունն ու ուսուցմանը հատկացվելիք գումարը պետք է մոտ լինի ռազմական ծախսերին»:

Հատկապես վերջին միտքը մեկ անգամ ևս ուզում եմ կրկնել՝ ի լուր ՀՀ պետական այրերի. «Դպրոցաչինությունն ու ուսուցմանը հատկացվելիք գումարը պետք է մոտ լինի ռազմական ծախսերին»:

Ուշագրավ է նարեկ Ա-ի վերաբերմունքն արտաքին գործերի գերատեսչության գործունեության նկատմամբ: «Պետությունը կարիք ունի պետական մտածողությունը այրերի» կարգախոսով առաջնորդվող արքային զարմացնում է այդ նախարարությունում ստեղծված անառողջ մթնոլորտը. ընդունել են սնամեջ օրենքներ, լուրջ հարցերով զբաղվելու

փոխարեն լրտեսում են միմյանց, մեծամիտ են և սնապարծ, որոնց բառ-կրակոցները վերածվել են բառ-փոխհրաձգությունների...

– Ես կարծում եմ, – անկեղծորեն ասում է թագավորն արտաքին գործերի արդեն նախկին քարտուղար Հանձնակատարին, – որ սեփական մեղքի գիտակցումը ձեզ թույլ կտա հրաժարվել մի պաշտոնից, որը ձեր դերակատարմամբ արտագործնախարարությունը դարձրել է թատրոն, իսկ նրա գործունեությունը՝ մեկ մասնակցով ներկայացում՝ հավելելով՝ հաջողությունը թող ուղեկից լինի ոչ թե անձնամեծարին, այլ պետութայան նվիրյալին...

Ծանր վիճակում էր մեծաց դասերին միշտ ունկնդիր պատանի թագավորը: «Պատմությունից հայտնի հայ զինվորի առասպելական փառքը խամրել, հավասարվել էր զրոյի»: Եվ, թվում էր, այլևս անդառնալի անցյալում են մեր հերոսական անցյալը, «դարերի ամենակուլ արգելքները խորտակած ժողովրդի, նրա քաջարի զինվոր-զավակների կամքն ու կորովը»: Հարկավոր էր անվերջանալի անկումներից ու պարտություններից անցնել քաջագործությունների ու հաղթանակների ուղի: Ստեղծված կացությունը պահանջում էր դիմազրավել այն ուժերին, որոնց համար հայոց վերածնունդը մահ էր:

Պաշտպանութայան և հակադարձման ծեր նախարարը՝ ռազմի գործերի մեջ պատահական մի այր, զեկուցում է, որ, ըստ օտար տերությունների հետ կնքված գերշահավետ ռազմական պայմանագրերի, մեր երիտասարդ սպայական կազմը կմարզվի և կսովորի բարեկամ երկրներից որևէ մեկի ռազմական տարբեր հանգրվաններում: Նա ապշեցուցիչ հաջողություն է համարում հատկապես այն, որ մեր ռազմական հետագա ծրագրերը մշակել են այլ տերությունների համապատասխան գերատեսչություններ, որի համար ծախսվել է պաշտպանութայան համար հատկացված բյուջեի ուղիղ կեսը, իսկ մյուս կեսի հաշվին նախարարը խոստանում է Շիկավարսներից կամ Նորբաբելոնիայից ձեռք բերել ռազմական տեխնիկա՝ համարելով այն մեր ազատութայան նախապայմանը...

Այս տողերը գրելիս գիտե՞ր արդյոք պատանի Նարեկը, որ «մոտ տասը տարի շարունակ ՆԱՏՕ-ի համագործակցությունը Հայաստանի հետ համադրել է Իզմիրում տեղակայված ՆԱՏՕ-ի Եվրոպայում դաշնակցային ռազմավարական հրամանատարութայան Հարավ-արևելք միացյալ հրամանատարութայունը, որի անձնակազմի 70–80 տոկոսը թուրք գինձառայողներ են: Ավելին, ՆԱՏՕ-ում գործող Գործընկերութայան համադրման կենտրոնում Հայաստանի հետ համագործակցութայան սպայի պաշտոնը մշտապես տրվում է թուրքիայի ներկայացուցիչներին, Թուրքիան ակտիվ մասնակցություն է ունենում Հայաստանին վերաբերող բոլոր քննարկումներում և նրա ոչ հայանպաստ, չհիմնավորված կարծիքը, մասնավորապես հայ-թուրքական և հայ-ադրբեջանական հարաբերութայունների վերաբերյալ, շատ դեպքերում անքննադատաբար հաշվի է առնվում ՆԱՏՕ-ի մյուս անդամների կողմից ու պարտադրվում ընդունվող փաստաթղթերում»¹: Այս ամենը՝ 2007 թվականի տվյալներով:

Նարեկ Ա արքան հասկանում է, որ հանդիպել է «տկարամտութայան անբնածին պատնեշների», երբ լսում է մեղալներով ու շքանշաններով զարդարված ապաշնորհների կոհորտայի անդամներին, որոնք լիաբերան հավանություն են տալիս պաշտպանութայան և հակադարձման ծեր նախարարի բարբառանքներին, «քանզի այդ ամենի մեջ տեսնում էին բանակի հաշվին իրենց հետագա բարգավաճումը և բարեկեցութայան երաշխիքը»: Եվ ներկայացնում է իր հերթական՝ բանակի վերափոխման ծրագիրը:

«Ազատութայան գաղափարն անցնում է ժողովրդի ֆիզիկական գոյութայան և հոգևոր էութայան շարունակական ճանապարհով՝ մինչև վերջնակետ ու հանգրվան: Արհեստածին ազատությունը չպատվաստենք մեր կենաց ծառին և խուսափենք այլաձին պտուղների վայելքից: Հրաժարվենք այլոց՝ մեզ բաժին հանած ազատությունից, որը դառնալու է սկիզբը

1. Արմեն Այվազյան, Հայաստանի Հանրապետութայան քաղաքականությունը Հայկական հարցի համատեքստում, 2007, էջ 9:

մեր անկումների և ստրկության: Ազատության գրավականը մեր միասնության և հզորության մեջ է: Այս ամենն ապացուցենք գործով և ոչ ճառասացությամբ...

Մի՞թե մեզ հետ չեն մեծն Տիգրանի, քաջն Վարդանի, անկասելի Անդրանիկի և բազում այլ քաջերի լուսեղեն ոգիները: Դադարել ենք հայ լինելու՞ց, թե՞ մոռացել ենք արիական մեր ծագումն ու փառապանծ Մասիսների խորհուրդը: Ըմպենք Կաթնաղբյուրի կենսատու ուժի ակունքներից՝ գորովագուլթ ու կորովի Դավթի նման: Սրբենք սրբացած հայոց դաշտ ու լեռները պղծողներից և հպարտ կանգնենք Աստծուց մեզ շնորհված քարաշխարհին՝ որպես անպարտելի արծիվներ, և փառքն ինքը կփնտրի մեզ:

– Ոչ ասենք մետաղատար ռազմամթերքին՝ իր բոլոր տարատեսակներով:

– Ոչ ասենք փափկասուն տիկնանց վայել, օտարերկրյա շքեղ ինքնաշարժերով բարձրաստիճան զինվորականների ցուցադրաբար ու աննպատակ թրևելը մայրաքաղաքի փողոցներում:

– Ոչ ասենք ճոխ առանձնատների փափուկ բազկաթոռներում քնելու համար զինվորական բարձրագույն աստիճաններ շնորհելուն:

– Ոչ ասենք այն զորապետներին, որոնց քաջությունը սահմանափակվում է գիշերային ակումբների մեղկ գեղեցկուհիներին նվաճելով:

– Այո ասենք գիտությամբ զինված նորագույն զինտեխնիկայի ստեղծմանը:

– Այո ասենք պճնանքներից զուրկ դաշտային համազգեստով զորապետներին, նրանց չոր, անհարմարավետ կյանքին:

– Այո ասենք ռազմական բոլոր հաստատություններին: Ուսուցանենք մեր ապագա մասնագետներին՝ ինքներս ձեռքի տակ ունենալով ռազմագիտական նորագույն նվաճումներ:

– Այո ասենք զինվորական կոչումների վերանայմանը:

– Այո ասենք բոլոր այն զորապետներին, որոնք ինքնակամ կմեկնեն սահմանամերձ տարածքներ ու կբացա-

Հայտեն իրենց ռազմական տաղանդը՝ դառնալով զինվորների պատկերացումների հերոսը:

– Մայրաքաղաքում թույլատրել մնալու միայն Գլխավոր շտաբին և նրա գործունեությունն իրականացնող աչքի ընկած զինվորականներին:

– Ստեղծել ռազմական քարտուղարություն՝ մշտապես տեսչական այցեր իրականացնելու նպատակով»:

Ռազմական բարեփոխումների ծրագիրը պաշտպանություն և հակադարձման նախարարին ներկայացնելուց հետո արքան մտորում, մտածում էր երկրի ապագա կառուցվածքի մասին:

Նա Հայոց երկիրը պատկերացնում էր որպես միասնական մի մեծ ընտանիք, որի չափահաս անդամներն ունեն սեփական նախասիրություններ ու գաղափարներ, սակայն ընդունում և առաջնորդվում են միասնական այն ծրագրերով, որոնք ընդունել և հաստատել է ընտանեկան խորուհրդը, և որոնք արժանացել են ընտանիքի հոր հավանությունը: Եվ սկսում է մտորել Հայ ժողովրդի անցած ճանապարհի մասին՝ վստահ, որ «դեռ անցնելիք ճանապարհը հավերժ է»: Անհանգրջան հեղեղի պես եկան օտարները գուժկան, պատուհաս որպես, բզկտելով երկրի անեզր աշխարհները, փշուր-փշուր արեցին դրանք, դարձրին փակ տարածքներ՝ անվանելով շրջան:

Հայրենիքի մասին խոհերն ու մտածումները ճակատագրի պես անբաժան էին արքայի էությունից, ուժ ու գորություն էին տալիս նրա նիհար ու վտիտ մարմնին:

«Երկիր, ո՞ւր են աշխարհներդ ծովից ծով, ասա:

Որտե՞ղ են, ո՞ւր են նրա ծառա տերերը՝ իրենց աշխարհներին՝ բերդ, երկիր միջնաբերդին՝ թև ու թիկունք, արքային՝ նեցուկ, ժողովրդին հավատարիմ՝ մշտապես ծառա և խոնարհ կատարող:

Թող այսուհետև մարզերդ անվանվեն աշխարհներ, իսկ մարզպետները՝ արքայի տեղապահներ:

Թող հազարների միջից ընտրվեն նրանք, որ նվիրյալ են երկրին ու ժողովրդին, թագավորին ու հայրենիքին, քաջ են ու մեծագույն հայրենասեր:

Թող նրանց բազկի զորութիւնը լինի անկասելի, միտքը՝ տիեզերագնա, ռազմական գիտելիքները՝ անսպառ...

Թող արժանիներն ու բանիմացները, գիտուններն ու նվիրյալները, ռազմասերներն ու քաջաբազուկներն առաջնորդեն Համայնքները թագավորի նշանակմամբ:

Թող վերապահվի մենաշնորհը Հայոց գլուղերին՝ տնօրինելու մայր հողն ու ակունքները ջրերի, կապիտալը շրջանառու և պայմանագրերի կնքումը դրսի ու ներսի ընկերութիւնների հետ՝ ի շահ Համայնքի՝ պետութեան հովանավորութեամբ և հսկողութեամբ:

Թող բարեկարգ Համայնքներն իրենց բարեկեցութեամբ նեցուկ լինեն երկրին և ոչ թե պահանջատեր:

Թող ամեն մեկը երկնքի արքայութեան մասին մտածելուց առաջ իր ոտքերի տակ հենարան ունենա այն, ինչ մեզ տրված է Ֆիզիկապես և կոչվում է հող:

Թող այս հողի վրա մեր ներկայութիւնը լինի մշտապես ցանկալի և արդարացված և ոչ թե հավերժ սպասում՝ անառակ որդիների վերադարձին:

Թող զուգակցենք հողը գիտութեան հետ և տեղաշարժենք բոլոր ուղղութիւններով՝ թե՛ հորիզոնական, թե՛ ուղղահարկ հարթութիւններով:

Թող ուժեղ Համայնքները պետութեան ուժի երաշխիքը լինեն:

Անմնացորդ նվիրիր ունեցածդ Հայրենիքին ոչ թե նրանից շահ և փառք ակնկալելու, այլ նրա սուրբ հողին արժանանալու հույսով: Այլ երկրներից սահմաններով զատված աշխարհագրական տարածքը չի կարող կոչվել Հայրենիք, եթե նրա վրա ապրողները զուրկ են Հայրենիքի զգացողութիւնից»:

Ռազմական բարեփոխումների ծրագրից հետո արքան ներկայացնում է նույնպիսի ծրագիր մշակույթի համար՝ հատուկ ընդգծելով Հայոց լեզվի դերն ու նշանակութիւնը՝ որպէս ազգային ինքնութեան անփոխարինելի և անսակարկելի գրավական: Եվ սա գրել է 14-ամյա պատանին՝ 2010-ի «Վեզ՝ մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխութիւնների մասին» օրենքի ազգադավ նախագծի ընդունումից շատ առաջ...

«Մեր բանակի ամենահզոր դաշնակիցը հայոց լեզուն է:
Ազգի բնորոշումն առանց լեզվի նման է անհասցե նա-
մակի:

Ինչպես որ յուրաքանչյուր համեղ կերակրատեսակ պարտական է համեմունքների առկայությունը, այնպես էլ յուրաքանչյուր լեզու պարտական է իր հարուստ նրբերանգ-
ներին:

Գրաբարը նման է այն թագավորին, որը մահվանից ա-
ռաջ ավանդել է իր հաջորդին ամուր և հզոր երկիր:

Օտարաբանություն սիրահարը նման է անձնասպանի:

Կիրթ երևալու ամենաանիմաստ ջանքը խոսակցական
լեզուն օտարաբանություններով շաղախելն է:

Մեր գոյություն ապացույցը մեր մարմնի առկայու-
թյունն է, իսկ մեր հոգու առկայության մասին վկայում է
լեզվամտածողությունը:

Մեզ մատուցվող բարոյագուրկ ֆիլմերը նման են այն
մրգերին, որոնք արտաքուստ քաղցր և ախորժելի են, իսկ
ներքուստ՝ դառն ու լեղի:

Ընդունենք օտարների մշակույթը վերլուծաբար, ընտ-
րենք հատիկը և դեն նետենք հարդը:

Հեռուստատեսությունն ազգային է ոչ թե անվամբ, այլ
էությունով:

Հեռուստատեսության ներկա նպատակը գլոբալացումն
է, իսկ գլոբալացման նպատակը՝ ազգերի և ազգայինի
վերացումը:

Գեղարվեստական ֆիլմերից դիտենք այն, ինչը չի ոտ-
նահարում մարդու արժանապատվությունը, իսկ այս չա-
փանիչներին չհամապատասխանողները ցուցադրենք կենդա-
նիներին»:

Այստեղ ուզում եմ հակադրվել մեր սիրելի Նարեկ Հով-
սեփյանին՝ ասելով՝ չարժե, որ այդ ֆիլմերը ցուցադրեն կեն-
դանիներին. չի կարելի աղարտել նրանց մաքրամաքուր բնու-
թյունը, անիմաստ է նաև էլեկտարէներգիայի ավելորդ ծախ-
սը: Թող այդ աղբը ցուցադրեն միայն նկարահանողների ըն-
տանիքներում՝ կազմակերպելով ֆիլմի «նեղ դիտումներ»...

Արքայի մշակութային ծրագիրն անհնար կլիներ պատկերացնել առանց կրթութայան և ուսուցչի դերի արժեւորման: Քանի որ Նարեկ Ա-ն ինքն էլ էր ծարավի ուսման (նրա կրթությունը կիսատ է մնացել), խնդրում է, որ իր կրթութայան հարցով զբաղվի երկու մասնագետ՝ հումանիտար և բնական գիտությունների գծով: Նա, որ երկու ոլորտում էլ փայլուն ընդունակություններ ուներ, շատ անհաջողակ էր ուսուցիչների հարցում: Երկուսից և ո՛չ մեկն իր գիտելիքներով վարժապետից այն կողմ չէր անցնում: Նրանցից և ո՛չ մեկը գաղափար չուներ ազգային մշակութից: Իսկ Նարեկ Ա-ի համար ազգայինը միշտ ելակետ էր՝ համաշխարհային քաղաքակրթութայան ճանապարհին, և առիթը բաց չի թողնում ի լուր երկրի նախարարությունների ասելու:

«Մեր հայրենի տան հիմքն անսասան դարձնելու համար նրա շաղախին խառնենք ազգային ծեսերն ու սովորույթները:

Նախահայրերը երկիրն ի պահ հանձնել են մեզ: Լինենք պատասխանատու ապագա սերունդների առաջ:

Երկիրը պետք է միշտ շնչի և թեւավորվի նորովի՝ չմոռանալով, սակայն, հետադարձ հայացք ձգել իր պատմութայան ու անցյալին:

Հայրենիքը պատմականորեն ձևավորված իր դեմքն ունի: Չաղավաղենք օտար ազգերի առաջ նրա կերպարը:

Նրա դարավոր կնճիռների իմաստնացած խորքում թաքնված մտածումները պեղենք ու մեկնաբանենք համամարդկային արժեքների չափանիշներին համապատասխան, որովհետև մենք էլ մեր արժանի տեղն ունենք այս արևի տակ:

Մենք հին ենք, բայց ոչ հնացած:

Դարերի փորձով կուտակված իմաստնությունն ամբարվել է մեր գենային ֆոնդերի մեջ՝ գտելով այն խառնակ արյունը, որ տարածաշրջանի խաչմերուկներով անցնող վայրենին պարտադրել է մեզ՝ դրանով իսկ փորձելով խաթարել մեր անաղարտությունը, պարտադրել ավարառուի իր փորձն ու էությունը: Բայց հզոր մեր կամքը ծառայել է օտար կանչերի դեմ՝ խորտակելով կապ ու կապանք և, զուլավելով,

շարժվել է առաջ դեպի իր երկնահաս լեռների բարձունքները, ուր արևածագները ծիրանափայլ են, և ապրելու հույսը՝ անհատնում, ինչպես մեր հոգին, մեր արմատն ու էությունը...

Անցյալ չունեցող յուրաքանչյուր ժողովուրդը չունի ապագա, իսկ ապագա չունեցող ժողովուրդը դատապարտված է չգոյության...

Ազգային դիմագիծ չունեցող երկիրը նման է նկարի, որի շրջանակը սև է, կտավը՝ բորբոսնած, նկարիչը՝ մուրացիկ...

Չաղավաղենք Աստուծոց պարզև ստացած մեր դիմագիծը՝ ջրի հայելուն նետած օտարի պատահական քարից, դեմ լինենք խավարին մեկընդմիջտ՝ դիմադարձ կանգնելով չարիքին ու բռնությանը, սատարենք բռնավոր դարձած ազգերին ու հաստատենք հավասարների երկիր՝ ի վերուստ բանականությամբ պարզևատրված մոլորակի վրա, ազգերի ինքնորոշումը միակ ճիշտ ճանապարհն է, որ շարժվում է լույսին ընդառաջ: Թող լույս իջնի Հայոց սուրբ հողի վրա, ուր դեռ հայուհիների հրապույրը նախաստեղծ է, և Եվրոպայի հրամայականը՝ անբնական խառնագույգությամբ պիղծ և արգահատելի»:

Ո՞վ կհամարձակվի ասելու, թե այս ծրագիրն ազգային մշակութի գարգացման ուղենիշը է, որի մասին խոսում ենք հատկապես անկախությունից ի վեր...

Ազգային արմատների ու դիմագծի պահպանումը արքան առաջին հերթին կարևորում է քաղաքական նկատառումներով՝ դրսևորելով հասուն այրի խորիմաստություն և փորձառություն.

«Հենվել սեփական ձեռնափայտին և ոչ պատահական անցորդի, որը, միևնույն է, ճանապարհի ինչ-որ հատվածում լքելու է անկասկած, լինենք ճկուն ու պինդ, բայց ոչ պնդաճակատ ու ճկվող, լինենք ճիշտ, բայց ոչ ճշտանման, լինենք նպատակասլաց՝ հանուն երկրի, և լինենք խոսքաչեն ու ոսկեբերան՝ մեր կառուցողական միտքը տանելով ընդդեմ քաղաքական դաշտի խարդավանքների: Փոքր ազգ լինելով՝ մեզ չչփոթենք փոքրավորի հետ, նրանց խաղին մասնակից չլինենք՝ որպես շախմատի հասարակ գինվոր, ու չզլխատվենք հենց այնպես՝ ի շահ օտարի: Տնային վերլուծության ենթարկենք ինքներս մեր խաղը, գուգորդենք այն քաղաքական

Հոտառուլթյան հետ: Եթե ժամանակը դատապարտել ու վտարել է մեզ պատմութեան հրապարակից, չենք երևում անցյալի մեր հապաղումներն ու սխալները, իմաստուն չլինենք միլիթե: Չէ՞ որ եկել է քարեր հավաքելու ժամանակը...

Հակադրենք պարզ մեծամասնութեանը մեր խելոք գլուխները՝ ճակատամարտը շահելով ոչ թե թվով, այլ էութեամբ: Դաշնակցի երկդիմի խաղը մեզ տանելու է երկու ճակատով կովող պետութեան կարգավիճակի: Ուշիմ և հնազանդ աշակերտից վերածենք բանիմաց ուսուցչի: Տանք պատմութեան դասաժամին առաջին դասը մեր կեղծ բարեկամին և բացահայտ թշնամուն»:

Նարեկ Ա արքան լավ էր հասկանում, որ թշնամի տերութիւնները կկորցնեն իրենց հանգիստը՝ տեսնելով, թե ազգային և մշակութային ինչ զարգացումներ են տեղի ունենում Հայաստանում: Եվ նա չէր սխալվում: Շուտով նրանք որոշում են պատժել հանդուգն արքային և կործանարար ուժերով ներխուժում են հայոց երկիր՝ մտածելով փոշիացնել ամեն ինչ և մեկընդմիջտ: Նրանց, սակայն, չեն դիմադրավում բանակն ու աշխարհագորը:

«Հայոց լեռներն առան մարտահրավերը, ձայն տվին իրար, եկան հավաքվեցին ու երկնահաս գագաթները գլուխ գլխի շունչ քաշեցին մի պահ, ու հանկարծահաս որոտները փեղկահաս արեցին երկնքի դարպասները, խորտակեցին հայոց հավաքական մտքի կապանքված արգելքները, դուրս հորդեցին երկինք ու երկիր՝ իրար խառնելով և ձայնելով մեր ոգեղեն քաջաբազուկ այրերին՝

Տիգրան Մեծ հայոց անպարտելի արքային՝ ծովից ծով իր Հայաստան երկրից,

Վռամշապուհ թագավորին և սուրբ Մեսրոպ ուսուցչին՝ իրենց երեսունվեց անխոցելի զինվորներով,

Քաջ Վարդան զորավարին՝ իր զորք-ժողովրդով ու փափկասուն հայոց տիկնանցով՝ Ավարայրի դաշտից: Նրա քարտուղար դպիր երևելի այր և գիտուն Հովսեփյան հոգևորին,

Արշակ թագակիր արքային՝ Փառանձեմ թագուհու հետ հայրենի հողով զորացողներին,

Մեծ ու փոքր Սասնա ծռերին՝ անխտիր,
Խորենացի կոչվող Մովսես Պատմահորը՝ պատմագիր
այրերի հետ,

Հայոց հոգևորին Տիրոջ խոսքով գորացողներին,
Ճերմականժույգ հեծվոր Անդրանիկ զորավարին՝ իր քաջ
Ֆիդայիների հետ,

Սարգարապատի հերոսներին, ժողովրդին, զորքին՝ մե-
կիկ-մեկիկ,

Նժդեհ քաջին իր ցեղակրոնությամբ,

Եվ բազում-բազում այլ մեծաքաջ այրերի»:

Եվ հանկարծ երկինքը կիսվում է երկայնակի, բյուր ու
միլիոն կայծեր են բռնկվում երկնամերձ ու երկրամերձ տա-
րածքներում, ատոմակերպ հյուլենները զարկվում են, բախ-
վում իրար, հայոց մտքի գորությամբ հնազանդ արչավում
դեպի թշնամին, հեռու շպրտում նրան, ապա սկսում ճզմել և
ծանր-ծանր կախվել երկնքից մինչև գետին ու սպասում հրա-
մանի՝ ավերակելու ամեն ինչ:

Սա ի՞նչ միստիկ տեսարան է, ի՞նչ մոգական ուժ է գոր-
ծում, կհարցնեք: Մոգական ոչինչ չկար:

Զինափորձարանում արքան ինքը նույնպես մասնա-
գետների հետ տքնել ու աշխատել է անխափան գործող ռազ-
մական գաղտնի համակարգ ստեղծելու համար, որը մասնա-
կիցների անվանատառերով կոչվել է Նարնախ:

«Ու հասկացան արյան ծարավները, մեծ ու փոքր խան
ու բեկերի հետնորդ-բեկորները արևելքում, գերմարդու զա-
ռանցական մտքեր ըմբոշխնածներն արևմուտքում, թե անցել
ու անցյալ է դարը, որ իրենցն էր: Եվ այսու ամոթի դառը
դառնալու է դատապարտված այն ուղեծիրը, ուր պտտվելու
են նրանք՝ խարանված ու ամոթահար ընդմիջտ:

Ու տապալեցին իրենց տիրաններին այս երկրի ժողո-
վուրդները, իսկ այսուհետև, խորհելով ու կարծիք կազմելով,
իրենց կամքը թղթի վրա մեկիկ-մեկիկ շարադրելով՝ խոնար-
հաբար խնդրելով դրեցին Նարեկ թագավորի առաջ:

Կամքը Նարեկ թագավորինն էր, բայց հաստատողը սե-
փական երկրի ժողովուրդն էր: Նա էր ասողը: Ու նա ասաց՝
հա՛...»:

Եվ աշխարհի ծագերը բացում են իրենց սահմանները, որպեսզի հայոց երկրի օրհնված լույսը լցվի և մաքրագերծի բոլորին՝ մանուկից մեծ:

Եվ ընդամենը մի դավադիր ու կուլրաչք գիշեր էր բաժանում երկրին ու ժողովրդին երանելի այն պահից, երբ բացվելու էր օրհնյալ լույսը՝ ավետելով ճանապարհի սկիզբը, որը տանելու էր ընդմիջտ փրկության ու հավերժություն...

Այդ սպասումների մեջ Նարեկ Ա-ն բաց պատուհանից նայում էր սիգապանծ գույգին՝ միշտ անբաժան Մասիսներին, որոնք, որպես քարեղեն խորհուրդ և ոգեղեն կամք, վեր էին խոյանում արքայանիստ պալատի դիմաց: Եվ հանկարծ Արարատի հզոր գագաթին մի կայծ է բռնկվում և, մեծանալով, իր լույսով ողողում ողջ լեռը՝ վերից վար: Ու տեսնում է Հայոց պատանի արքան Մասիսների ստորոտում տապանը՝ քամուց տարուբերվող, բայց ամուր կանգնած, և Նոյ նահապետին՝ խաղողի տունկը ձեռքին՝ ասին իրեն պարզած:

Եվ այդ պահին նա թիկունքում ոտնաձայներ է լսում: Շրջվում ու դեմ առ դեմ հանդիպում է իր քաղաքական իդեալին՝ Տիգրան Մեծին: Սա նրա երկրորդ հանդիպումն էր Հայոց արքայից արքայի հետ: Ինչպես և առաջին հանդիպման ժամանակ, Նարեկ Ա-ն ծնկի է գալիս և համբուրում նրա աջը: Իր հերթին Տիգրան Մեծը գորովագուլթ ծնողի պես ծնկի է իջնում և իր վեհաշուք գլուխը հպում Նարեկ թագավորի լուսապայծառ ճակատին՝ ասելով՝ «Թող գորավիզ լինի ոգիս ընդմիջտ քեզ, որդիս»,— ու նրան հանձնում իշխանության խորհրդանիշ գավազանը՝ հանձնարարելով՝ իր հետևից տանել նախաստեղծ այս ժողովրդին, ու աննկատ հեռանում:

Նարեկ Ա-ն մոտենում է գրասեղանին և, վերցնելով իր խղճի պես մաքուր մի թուղթ, գրում. «Ես Նարեկ Հայոց թագավորս...»,— որպես Հայոց պատմությունն արժանապատվորեն շարադրող արքա...

Նարեկ Հովսեփյանն իր «Նոյյան աղավնու վերադարձը» էսսե-վիպակը գրել է մտածված, տրամաբանված, զուսպ, սրտի ցավով, նվիրյալ հայորդու պատվախնդրությամբ: Պա-

տուժը շաղախված է թեւավոր խոսքերով ու իմաստնութիւններով:

Սա իրական հիմքի վրա ստեղծված, ծրագրային դրույթներով հարուստ, երկրի ու ժողովրդի փրկութեան իրագործելի նախագիծ է: Սա իր ծննդյան պահից ճշմարտամի մեջ հայտնրված Հայաստանի անկախ հանրապետութեան ու նրա ժողովրդի համար ստեղծված ծանրագույն կացութիւնից դուրս գալու ծրագրի նախագիծ է: Սա հակաճշմարտային նախագիծ է, որը պետք է դրվի մեզ օդ ու ջրի պես այնքա՛ն անհրաժեշտ ազգային ծրագրի հիմքում, որն այդպես էլ հանգանակ չի դառնում, մեզ համար մնում է որպես հեռո՛ւ-հեռավոր կամ անհասանելի ու անիրականանալի երազանք...

Նարեկ Հովսեփյանը միանգամայն ճիշտ է հասկացել մեր երկրում ստեղծված կացութիւնն ու գերտերութիւնների խաղերը հայոց սրբազան հայրենիքում: Հայութեան դեմ ուղղված մարտահրավերներին դիմակայելու համար նա կարևորել է երկրի ազգային անվտանգութեան գերակա գործոնների՝ հայկական դպրոցի ու մշակութի անադարտութեան և առողջութեան պահպանումը, որոնցով զինված կկարողանանք կռել մեր մյուս հաղթանակները:

«Փոքր ածուխ» արժանապատիվ տերը խստագույնս պահանջում է մեզ չչփոթել «փոքրավորի հետ», որովհետև, որպես ազգ, «մենք հին ենք, բայց ոչ հնացած», որովհետև «Հայոց երկիրը մերձենում է երկնքին»:

Մեր երկիրը երկնքին մերձեցնողներից մեկն էլ, անկասկած, Նարեկ Հովսեփյանն է, որը եկավ ու անցավ լուսաստղի պես... ՆԱ ԳՆԱՅ ԻՐ ՄՈՂՈՐԱԿԸ՝ որտեղից եկել էր՝ իմաստնութեան ի՛ր տաճարի դուռը մեր առաջ մեկընդմիջ թողնելով բաց...

2011

ՎԵՐՋԱԲԱՆԻ ՓՈԽԱՐԵՆ

Սիլվա Կապուտիկյան

ԱՍՏՎԱԾԸՆՏԻՐ ՊԱՏԱՆԻՆ

Նարեկ Հովսեփյանի «Առաքելություն իմաստնության տաճար» փոքրածավալ գիրքը («Հայաստան» հրատարակչություն, 2005 թ.) կարգալիս ես մի քանի անգամ վերադարձա առաջին էջին՝ ճշտելու, ճշգրտելու այնտեղ հրապարակված կենսագրական տվյալները՝ իսկապե՞ս ծնվել է 1986 թ. ու մահացել 2004-ին, իսկապե՞ս ապրել է ընդամենը 17 տարի... Ուրեմն բոլոր այս տարիներին, երբ մենք՝ մեծահասակներս, տարված ենք եղել մեր վեճերով ու պայքարներով, մեր մեծ ու փոքր առօրյա հոգսերով, Իջևան փոքրիկ քաղաքում, մտավորականի սովորական մի ընտանիքում ծնվել ու մեծացել է արտակարգ մի երեխա, համարյա հրաշամանուկ:

Դեռ հազիվ պատանի՝ հրապարակ է հանել գիտական աշխատություններ՝ մետաղի կարծրությունը մեծացնելու, ներքին այրման շարժիչների օգտակար գործողությունը գործակիցը բարձրացնելու մասին, կազմել է ավտոմեքենաների՝ առաջին նմուշներից մինչև վերջին նմուշն ընդգրկող ուսումնասիրություն-հավաքածու և միաժամանակ գրել է՝ ոչ պատանեկան ոտանավորներ, առաջին սիրո տվայտանքներով թրթռացող նամակներ ու օրագրեր, այլ սեղմ, կարճառոտ խոհազգրություն, փրիլսոփայական մտածումներ, որոնք հիացնում են, ցնցում, ստիպում զարմանալ: Ինչպե՞ս չզարմանաս, երբ կյանք մտած-չմտածը թղթին է հանձնում, օրինակ, այսպիսի գրառումներ՝ «Միայն մի դեպքում գումարելիների տեղերը փոխելիս արդյունքը նույնը չի լինի՝ երբ մարդը հարուստ է նյութապես, բայց աղքատ է հոգով», «Մի առաջ-

նորդվեք շան և տիրոջ հոգեբանությամբ», «Ձեզ հաց նետողը կարող է նաև աքացի տալ», «Մարտահրավերներին պատասխանիր միայն նրանց, որոնք պատիվ կբերեն քեզ՝ թե՛ հաղթանակի և թե՛ պարտության դեպքում», «Հաց մի՛ տուր այն մուրացիկին, որը տառապում է որկրամոլությամբ», «Կարգ ու կանոն հաստատելու պատրվակով սեփական ժողովրդի դեմ ձեռք բարձրացնողը ոչ թե օրենքի պահապանն է, այլ օրենքի ստրուկը»:

Կարդում ես գիրքը և չես դադարում ինքդ քեզ հարց «տալուց»՝ որտեղի՞ց այս հազիվ պատանիացող տղայի մեջ այսքան հասունություն, հոգու փորձ, ընդհանրացման կարողություն, այսպիսի լեզու՝ դիպուկ, լակոնիկ, զգացածը ձևի բերելու հմտություն: Իսկ հապա «Նոյյան աղավնու վերադարձը» վերնագիրը կրող յուրատիպ, սրտի մաքուր այրումով գրած կիսախրական-կիսահեքիաթային հորինվածքը: Ասես նորօրյա վիպասք է, նորատիպ էպոս, ու հերոսն էլ՝ Նարեկ Առաջին թագավորը, Սասնա ծռերի շառավիղն է, 1000 տարի հետո հայտնված մի նոր միամիտ ու արդարախոս Սասնա մանուկ, որ անհավասար կռվի է բռնվում ժամանակակից Մսրա Մելիքների հետ: Ասես մեր հեքիաթներում գործող երեք եղբայրներից կրտսերն է, որ ինքնավստահ ճամփա է ելնում՝ գտնելու Հազարան բլբուլը կամ անմահական ջուրը՝ իր երկրի վերքերը դարմանելու, իր անկյալ ժողովրդին ոտքի կանգնեցնելու համար:

Գրքի նախախոսքում Նարեկի մասին գրված է՝ «Երբ ծնվեց, տան գլխավերևում հայտնվեց երկնային լուսատու մի գունդ՝ լուսավորելով տունը, բակը, թաղամասը: Հրե գունդը անսպասելի կիսվեց ու հեռացավ»:

Ես, առհասարակ, հակված չեմ հավատալու նման հրաշապատում նախանշանների: Բայց կարդալով գիրքը, չես կարող չհավատալ, որ այս տրտմաչյա պատանու մեջ ինչ-որ վերին ուժ – կոչենք այն բնություն, նախախնամություն, Աստված գրել է մի առաքելական ներշնչանք, շնորհ, տվել է մեր ժողովրդի ձիրքերի դարակուտակ շտեմարանից մի ահագին բաժին:

Իր սեղմագրություններից մեկում Նարեկը ասում է. «Ապավինելով կյանքին՝ տրամաբանություն փնտրեք նաև մահվան մեջ»: Դժվար է տրամաբանություն փնտրել անչափ շատ ասելիքի ու անելիքի կոչված տասնյոթամյա պատանու ցավագնորեն վաղաժամ մահվան մեջ, որ վրա է հասել անսպասելի, սրտի հանկարծական մարումով: Թերևս այն, որ աշխարհ է եկել, որպեսզի գիտաստղի պես մի պահ երևա երկնքում, իր բյուրեղյա լույսով լուսավորի մեր մթափնած հոգիները, մղի մեզ ինքնամաքրման, ինքնահասկումի և իր ահազանգող վախճանով օգնի մեզ բացելու արդարության արգելափակված ճանապարհները...

20.02.06

Երևան

«Հայաստան» օրաթերթ,
3. 03. 2006

ՀԱՎԵԼՎԱԾ

ՆԱՐԵԿ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆԻ ՍԱՔՍԻՄՆԵՐԻՑ

Յուրաքանչյուր դարաշրջան ունեցել է գեղեցկության ընկալման իր չափանիշները, սակայն, ավա՛ղ, նրանցից ոչ մեկը դույզն-ինչ ջանք չի արել փրկելու աշխարհը, այլ կամա թե ակամա ասպարեզը թողել է հրեշավորին ու այլանդակին:

Երբեմն անհատների որոշ բացահայտումներ անհարիր են ներկա հասարակության ըմբռնումներին և կարող են ճակատագրական լինել հենց նրանց համար՝ սխալ հասկացվելու դեպքում, և ճիշտ ու ճշմարիտ է, թե ամեն ժամանակ իր պահանջն ունի, և ժամանակից առաջ ընկնող հանճարն անգամ չի ներվում:

Նա, ով կարողանում է կուտակել ամպրոպաբեր ամպեր, սակայն չի կարողանում անձրևել, ուրեմն բախվել է խելացի պահվածքի և նույնքան խելացի պաշտպանության:

Երբեմն երկու կետերը միացնող ուղին ճակատագրի հեղնանքով կարող է ամենաերկար ճանապարհը լինել:

Ամենասարսափելին դռները թակող անորոշությունն է:

Ճակատագիրն այնտեղ է, որտեղ առավել հաճախակի են բախվում կրքերը...

Մեր գոյության միակ իրական երաշխիքը աշխարհում ժամանակն է:

Երազենք անսահմանության մասին, բայց գործենք իրատեսության սահմաններում:

Երազանքը մեր մտքի ստեղծագործությունն է, երազը՝
բնության:

Ամեն ինչ երկրի վրա չհասկենք մարդկային զգայարան-
ներով և զգայականի չափանիշներով.

Կա նաև երևակայության աշխարհը, որի բանալին
մարդկային ոգին է:

Կյանքի առաջադրած մեծ ու փոքր հարցերին կարելի է
պատասխանել, եթե այն չի հակասում բանականության էթի-
կային...

Անկախ մեր կուրուության աստիճանից՝ արևի լույսը տիե-
զերքում տարածվում է սահմանված արագությամբ...

«Ամեն ինչ կամ ոչինչ» սկզբունքով առաջնորդվողները
հավանաբար լավ չեն հասկացել, որ իրենք ընդամենը երկիր
մոլորակի բնակիչներ են՝ ենթակա ժամանակին:

Ոչինչը ոչնչություն ծնունդն է, իսկ ոչնչությունը՝
ոչնչի:

Կյանքը երկրի վրա սկզբնավորվել և շարժման մեջ է
դրվել Բարձրագույն բանականության կողմից, սակայն այն
տրամաբանական վախճանին կհասնի գերիշխանության հան-
դեպ մեր հիվանդագին պաշտամունքի հետևանքով:

Ձեր լավագույն գործերի իրական դատավորը ժամա-
նակն է, վատթարագույնինը՝ նույնպես:

Քեն մի պահեք օվկիանոսից նրա անափ մեծություն
համար...

Վերջնակետ հասնելու ճանապարհից յուրաքանչյուր անակնկալ վերադարձ լուռ խոստովանությունն է գաղտնագերծված պարտության մասին...

Փարավոնական փառատենչությամբ մի տառապեք, եթե անգամ ձեր տան տանիքը պատահաբար նման է բուրգի:

Հզորների դեմ պայքարը սահմանափակվում է հնարավոր այն շրջանակներում, որը ուղիղ համեմատական է մեր կարողություններին:

Նրանք, ովքեր կարող են հեքիաթ պատմել արդարության մասին՝ առանց նրա հաստատման համար ազնվորեն պայքարելու, պարզապես զբաղված են խաբեությամբ:

Մեծ ու փոքր ազգերի ճակատագիրը հանձնված է կյանքի ափ կոչվող գետին:

Փոքրերը, աննշան տաշեղի պես ափեափ զարկվելով ու երբեմն չհասնելով, դանդաղ լողում են դեպի նպատակակետ, իսկ մեծերը հոսանքի բանուկ մասով արագընթաց լողում են դեպի օվկիանոս, դեպի լիությունն և անսահմանություն:

Այդպես եղել է, այդպես է, այդպես լինելու է ընդմիշտ:

Մեկը կարող է գրքերի տեր լինել, իսկ մյուսը՝ նրանց մեջ խտացված մտքերի...

Լուցկու հատիկի գորությանը հավատում ենք միայն հրդեհված քաղաքի ավերակների գոյության առկայությամբ...

Սրբություններով կարող է երգվել միմիայն նա, ով գիտե սրբության գինը:

Խռովյալ հոգու տառապանքը միայն երկու հոգու է հայտնի՝ Աստծուն և տառապյալին:

Մեղադրյալի վերջին խոսքը նման է անապատում հնչող ձայնի...

Մենք հավատում ենք այն ամենին, ինչը հասու է մեր զգայարաններին:

Իսկ ինչ դուրս է այդ սահմաններից, մենք համարում ենք երևակայություն:

Բուրգը հիմքում լայն է, հենման կետը՝ մեծ, կործանման վտանգը՝ փոքր, տեսադաշտը՝ սահմանափակ:

Գազաթին հենման կետը կախյալ է, զբաղեցրած տարածքը՝ փոքր, կործանման վտանգը՝ մեծ, տեսադաշտը՝ անսահմանափակ:

Խոնարհվել հիմքի^օն, թե^օ գազաթին.

Այս է խնդիրը...

Համոզվածությունը ոչ թե փորձի արդյունք է, այլ ինքնավստահություն:

Զի կարելի դատապարտել ճակատամարտը տանուլ տված այն գեներալին, որի թիկունքում կատարյալ ամայություն է...

Նիցչեի գերմարդը զրկված է հոգեկան կատարյալ ապրումներից, հետևաբար՝ մարմինը կառավարող կատարյալ մասից զուրկ գերմարդն այն է, ինչ մեզ տեղյակ է պահում պատմության պատկերասրահը՝ Ներոն, Հիտլեր, Ստալին...

Ասում են, թե խաղաղության խորհրդանիշ աղավնին Պիկասոյի ձեռքի գործն է:

Ասում են նաև, թե Աստվածաշունչ մատյանը վկայում է, որ Աստծու և Քրիստոսի մարմնից բխած հզոր էներգիայի միասնությունը մեզ երևացել է աղավնու տեսքով:

Կեցցե Պրկասոյի հանճարը, որ մեզ բացահայտել է բիր-
լիական գերհզոր էներգակիր աղավնուն՝ սուրբ երրորդու-
թյանը՝ խաղաղության ավետաբերին:

Կույր աչքերի առաջ սուր ճոճելը նույնքան անիմաստ
գործ է, որքան կույր հոգու համար իմաստասիրաց դասերը:

Ասում են, թե՝

Բոլոր ճանապարհները մեզ կարող են տանել Հոռմ:

Ասում եմ՝

– Իսկ նրանցից քանի՞սն ի վիճակի կլինեն մեզ դուրս
հանել Հոռմից:

Նիցչեն համոզված մեզ ուզում է պարտադրել, թե ար-
վեստը ծնունդ է մարմնատենչության, սակայն մոռանալով
մոռանում է, որ արմատն առանց էության չի կարող լինել,
խավարը՝ առանց լույսի, մարմինը՝ առանց հոգու, և մարմ-
նատենչությունը՝ առանց սրտի թրթիռի...

Հուսախաբված երազանքներն իրենցից հետո մատնա-
ցույց են անում հիասթափության և հուսալքության ուղին,
սակայն մի՞թե աշխարհը մեզնով է սկսվել և մեզնով էլ
ավարտվելու է, մարդի՛կ:

Փակ դռներ բացելու երկու միջոց կա՝ փող և բանալի:

Յուրաքանչյուր փակուղի ստեղծվում է ճշմարտությու-
նը ես-ի տեսակետից մեկնաբանելու հետևանքով:

Մեծամիտը իր տգիտության զոհն է:

Հասուն մարդու կողմից մանկություն վերադառնալու
փորձը դատապարտված է ձախողման, որովհետև ծերացող
մարմնի և երիտասարդ մնացած հոգու և՛ ձգտումներն են
տարբեր, և՛ հնարավորությունները:

Ճակատագրի շփացած զավակները ևս ունեն իրենց պրոբլեմները:

Մարդկային մտքի սանձահարման մի եղանակ է մեզ հայտնի՝ սպանություն:

Կայծակ սանձահարելու մարդու ցանկությունը մնում է երազանք.

Առայժմ կայծակն է սանձում մարդուն՝ առանց երազանքի:

Որպես աշխատասեր մեղուների պարս, ջանադիր լինենք ուսման ծաղկադաշտերից պետություն-փեթակի համար կենսաբեր նեկտար ամբարելու և մեղրուղեղ դառնալու համար:

Եթե գիտությունը պատկերենք ուղղաձիգ զսպանակի տեսքով, որի հիմքն ամրացված է, իսկ գագաթն ազատ ճըգվում է վեր, ապա, գալարի սկիզբը հաղթահարելով առանց ջանքերի ու աստիճանաբար բարձրանալով, գալար-գալար կսպառենք մեր ուժերը, իսկ զսպանակը կդառնա ավելի երերուն՝ մեծացնելով անկման վտանգը և դժվարացնելով գագաթ հասնելու հավանականությունը:

Մի՞թե զսպանակի ստորին և վերին գալարները կրկնում են իրար, և մի՞թե այստեղից հետևում է, թե կրկնությունը գիտություն մայրն է:

Տիեզերքը բազմակերպ մարմինների քառս է, որոնց էությունը ճանաչելով միայն կարող ենք խոսել բանականություն մասին:

Մի՞թե լեզվից զրկված մարդը դադարում է մտածելուց, և մի՞թե լեզու ունեցող յուրաքանչյուր կենդանի օժտված է մտածողություն:

Բռնապետների ամենամեծ թերությունը, սեփական հրսկայածավալ դիմանկարներով հիանալուց բացի, իրենց եզակիության մասին ենթակաների հորինած առասպելին անվերապահ հավատալն է...

Մարզական խաղերն աստիճանաբար նմանվում են քաղաքական խաղերի. կուլիսային բանակցություններն են որոշում նրա ելքը:

Մարմինն ապրում է այսօրով, հոգին՝ ապագայով: Եթե ներդաշնակենք այս երկուսը, կվայելենք բնության հովանավորությունն ու սերը, հակառակ դեպքում՝ պարզապես կդառնանք կենդանական տեսակերից մեկը՝ առանց բանականության՝ գերի կույր բնազդներին:

Մեր իմաստնությունը կուտակենք որպես ամպրոպաբեր ամպեր, բայց անձրևենք՝ կենսատու լինելով բնությանը:

Իմաստունների մտքերի շարահոս ընթացքը բացահայտում է այն ճանապարհի իմաստը, որը աներկբա տանում է իմաստնության աշխարհ:

Ժամանակի մոռացության փոշին, առանց իսկ մեր կարծիքը հարցնելու, աննկատ ծածկում է հիշողության ծալքերը՝ կորստյան մատնելով հնարավոր այն ամենը, ինչը այդքան ջանադրորեն նախապատրաստել ենք մեր չլինելուց հետո իմաստնության տաճար մուտք ունենալու համար:

Կարդա՛, այս է գիրս, և ոգեշնչումս իմաստնության Տաճարից է:

Կարդա ու տար աշխարհին, և թող տկարներին հույս լինի, զորեղներին՝ դաս, իմաստուններին՝ հավատ, հոգով աղքատներին՝ լույս...

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Առաջաբան

Հրաշամանուկը, Աելիտա Դոլուխանյան.....4

Երկու խոսք

Իմաստնության տաճարի դեպպանը.....11

Նա կդառնար մտքի տիրակալ, եթե... ..15

Վերջաբանի փոխարեն

Աստվածը նտիր պատանին, Սիլվա Կապուտիկյան.....69

Հավելված.....72

ՀԱՍՄԻԿ ԳՈՒԼԱԿՅԱՆ

**ՆԱՐԵԿ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ.
ԱՌԵՂԾՎԱԾԱՅԻՆ ԱԿՆԹԱՐԹ**

ԳՐԱԿԱՆ ԴԻՄԱՆԿԱՐ

*Խմբագիր՝ Աելիտա Դուրուխանյան
Ոճաբան և սրբագրիչ՝ Օֆելյա Միքայելյան
Կազմի ձևավորումը՝ Արաբո Սարգսյանի*

*Ստորագրված է տպագրության 28. 12. 2013:
Չափսը՝ 60 x 84, 1/16, թուղթ՝ N 1, օֆսեթ տպագրություն:
5 տպագրական մամուլ:
Գինը՝ պայմանական:*